

Miłosz SOSNOWSKI
<https://orcid.org/0000-0002-1517-6979>
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Właściciel *Psalterza floriańskiego* w pierwszej połowie XV wieku*

Zarys treści: Proweniencja *Psalterza floriańskiego* (Warszawa, BN, 8002 III) aż po połowę XVI w. pozostaje nieznana. Informuje o niej jednak wytarta zapiska własnościowa z XV w. na k. Iv, rzadko wspominana w badaniach. W artykule przedstawiam odczyt i interpretację tej notki. Wskazuję też na jeszcze jeden kodeks (Wiedeń, ÖNB, Cod. 1352) posiadający identyczną zapiskę. Wedle przedstawionej identyfikacji, właścicielem obu ksiąg był patrycjusz budziński Jan z Lipan (zm. 1438/1440). Przedstawiam krótki życiorys tej postaci oraz stosunki wiążące go z Królestwem Polskim. Ostatnia część pracy dotyczy znaczenia tej identyfikacji dla dalszych badań nie tylko nad wtórną historią *Psalterza*, ale też nad etapami jego powstawania.

Abstract: The *Saint Florian Psalter* (Warsaw, BN 8002 III) is the oldest existing Polish psalter, of unknown provenance until the 1550s. An erased owner's note from the fifteenth century (f. Iv) has been largely omitted in research. The article presents this note as well as an identical one in another codex (Vienna, ÖNB, Cod. 1352). What follows is an identification of the owner, Hans Siebenlinder (d. 1438/1440), an eminent patrician of Buda. A short resume traces his activities in Hungary, and is followed by an overview of his contacts with the Kingdom of Poland. The last part of the article presents the importance of this identification for future research into the history of the *Psalter* but also into the phases of its creation.

Słowa kluczowe: *Psalterz floriański*, Jan z Lipan, Buda w średniowieczu, kontakty polsko-węgierskie, proveniencja rękopisu

Keywords: *Saint Florian Psalter*, Hans Siebenlinder, medieval Buda, Polish-Hungarian relations, manuscript provenance

W kwietniu 2016 r., w ramach cyklu „Pierwsze/Najstarsze” zorganizowanego przez Bibliotekę Narodową, prezentowano w Pałacu Krasińskich *Psalterz floriański* (Warszawa, BN 8002 III)¹. W otwierają-

* Nadanie ostatecznej formy temu artykułowi *tempore pestis* nie byłoby możliwe bez życzliwości wielu osób, którym dziękuję. Zdalnie udzielili mi literatury lub rady: Ryszard Grzesik, Antonín Kalous, Łukasz Kozak, Marcin Kuźmicki, Mieczysław Mejer, Jarosław Nikodem, Friedrich Simader, Marcin Starzyński, Paweł Strózyk, Maria Theisen oraz Rafał Witkowski. Za cenne uwagi dziękuję też anonimowym recenzentom.

¹ Zdjęcia kodeksu są dostępne online: Polona, <<https://polona.pl/item/52212659>> [dostęp: 10.02.2020]. Nie sposób wymienić tutaj całej literatury, jaką obrósł ten kodeks i jego zawartość – w pracy podaję tylko niezbędne piśmiennictwo. Podstawowe opisy o charakterze katalogowym i inwentarzowym to m.in. *Die Handschriften der Stiftsbibliothek St. Florian*, oprac. A. Czerny, Linz 1871, s. 244–235 (poz. III. 206); L. Bernacki, *Geneza i historia Psalterza Florjańskiego*, Lwów 1927, s. 11–14 [nadb. z: „Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich” 1, 1927]; *Psalterz floriański*, w: *Nad złoto droższe. Skarby Biblioteki Narodowej*, red. H. Tchórzewska-Kabata, M. Dąbrowski, Warszawa 2000, s. 55; B. Janowska, *Psalterz floriański*, w: *Wawel 1000–2000: wystawa jubileuszowa. Katalog*, t. 1: *Kultura artystyczna dworu królewskiego*

cym wystawę wykładzie Marcin Kuźmicki (Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM) przedstawił m.in. dwie wytarte zapiski na k. Iv oraz 204r – zwrócił na nie uwagę półtora stulecia temu Władysław Nehring – które po zrobieniu zdjęć w nadfiolecie oraz wielowidmowych (*multispectral imaging*) stały się nieco bardziej czytelne. Referent nie odniósł się wówczas szerzej do treści tych zapisek, podobnie zresztą jak w artykule o tajemnicach *Psalterza*². Sprawa nie dawała mi spokoju i poniżej prezentuję wyniki własnych dociekań na temat jednej z nich, nie roszcząc sobie pretensji do jej odkrycia i odczytania – pierwszeństwo oddając w tym zakresie odpowiednio W. Nehringowi i M. Kuźmickiemu – jedynie do jej poprawnego przełożenia i wstępnego objaśnienia.

Po krótkim zarysie związku między genezą a historią kodeksu przedstawię własny odczyt i interpretację przedmiotowej notki własnościowej. W następnej kolejności wskażę na jeszcze jeden kodeks – obecnie przechowywany w zbiorach Austriackiej Biblioteki Narodowej – posiadający identyczną zapiskę. Następująca po tym identyfikacja właściciela obu kodeksów nie nastęrcza specjalnych trudności. Przedstawię krótki życiorys tej postaci oraz stosunki wiążące ją z Królestwem Polskim. Ostatnia część pracy dotyczyć będzie znaczenia identyfikacji właściciela dla naszej interpretacji *Psalterza floriańskiego* jako takiego oraz jego historii do połowy XVI w.

Problem powstania a kwestia proveniencji

Historia odkrycia trójjęzycznego psalterza zwanego floriańskim była opisywana po wielokroć³. Od 1827 r., kiedy to pierwsze publikacje na jego temat ujrzały światło dzienne, stanowi on obiekt badań wielu specjalistów, zwłaszcza historyków literatury, języka staropolskiego, średnio-niemieckiego oraz historyków sztuki. Nad *Psalterzem floriańskim*, traktowanym często jako świadectwo kultury literackiej i języka, zastanawiano się oczywiście również w aspekcie historii obiektu jako takiego. W kontekście jego formy kodykologicznej, paleograficznej i iluminatorskiej pytano zwłaszcza o środowisko, w którym powstał, pierwotnego zleceniodawcę kodeksu i przyświecające mu cele, a także zaplanowanego przezeń odbiorcę. Udzielano różnych odpowiedzi, do czego poniżej jeszcze powrócę. Jako pierwszy nasz psalterz z królową Jadwigą połączył austriacki historyk Joseph Hormayr, który zresztą ubiegać się może o pierwszeństwo przed Jerzym Samuelem Bandtkiem w przekazaniu w druku wieści o nowym odkryciu⁴. Z dzisiejszej perspektywy widzimy, że jego intuicje często były zgodne z wynikami późniejszych badań – datował rękopis na koniec XIV w.⁵, rozpoznał herb andegaweński, połączył go z królową

i katedry, Zamek Królewski na Wawelu, maj – lipiec 2000. Katedra krakowska – biskupia, królewska, narodowa, Muzeum Katedralne na Wawelu, maj – wrzesień 2000, red. M. Piwocka, D. Nowacki, Kraków 2000, s. 48 n.; B. Miodońska, *Psalterium trilingue zwane Psalterzem floriańskim*, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce, t. 2: Katalog zabytków*, red. A.S. Labuda, K. Secomska, Warszawa 2004, s. 345–347; *Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*, oprac. J. Kaliszuk, S. Szyller, Warszawa 2012, s. 110. Z wydań wymienimy *Psalterz Florjański łacińsko-polsko-niemiecki: rękopis Biblioteki Narodowej w Warszawie*, oprac. R. Gansiniec, W. Taszycki, S. Kubica, red. L. Bernacki, Lwów 1939 (reprint: Łódź 2012, pozbawiony jest części ważnych dla nas opracowań). Pewne poprawki proponuje nowe odczytanie części polskiej (W. Twardzik), łacińskiej i niemieckiej (M. Mejer), dostępne w: *Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego*, oprac. W. Twardzik i in., Kraków 2006 (edycja elektroniczna – płyta DVD).

² M. Kuźmicki, *Psalterz floriański – historia mniej znana*, w: *Pierwsze/Najstarsze w zbiorach Biblioteki Narodowej*, red. M. Sosnowski, Warszawa 2019, s. 199.

³ Ostatnio: tamże, s. 172–201.

⁴ J. Hormayr, *Perlen zur Geschichte Österreichs unter den Babenbergern aus den Münchener Handschriftschätzen*, „Anzeige-Blatt für Wissenschaft und Kunst”, 39 / „Jahrbücher der Literatur”, 39, 1827, s. 38–41, przyp. a. W tym samym roku ukazała się broszura J.S. Bandtkiego pt. *De Psalterio Davidico trilingui, Latine, Germanice et Polonice codice manuscripto, qui extat in bibliotheca Canoniorum Regularium ad S. Florianum in Austria Superiori*, Cracoviae 1827 oraz *Wiadomość o najstarszym może psalterzu polskim, w bibliotece WW. Kanoników Laterańskich w klasztorze Św. Floryana niedaleko miasta Lintz w Wyzszej Austrii*, Kraków 1827.

⁵ Datowanie najstarszej części *Psalterza floriańskiego* pojawiające się w opracowaniach (ok. 1370, koniec XIV w. itp.) jest szacunkowe. Możliwości w miarę dokładnego datowania paleograficznego istnieją dla dobrze rozpoznanych skryptoriów, dla których dodatkowo posiadamy zrąb dat bezwzględnych, przede wszystkim z kolofonów. W tym przypadku takich dat nie mamy, nie wiemy nawet, w którym skryptorium (i czy faktycznie w skryptorium) rękopis ten powstał.

Jadwigą (oraz jej niedoszłym mężem Wilhelmem Habsburgiem), a także zaproponował trójjęzyczną próbkę edycji obu prologów i pierwszych trzech psalmów⁶. Po Jadwidze wskazywano co prawda na inne Andegawenki – Małgorzatę i Marię – ale interpretacja zatoczyła koło i dziś powszechnie chyba uznaje się jakiś związek kodeksu z Jadwigą, choć jego zakres pozostaje przedmiotem dyskusji. Z czasem coraz bardziej w cieniu owych niepewnych odbiorczyń i hipotetycznych zleceniodawców pozostawali późniejsi, poświadczeni notkami własnościowymi, właściciele kodeksu. Zwłaszcza w XIX w. przywiązywano większą wagę niż potem do proveniencji – rekonstrukcji łańcuszka posiadaczy rękopisu – zakładając jednocześnie, że może nam ona powiedzieć, w swych wcześniejszych zwłaszcza fazach, coś na temat genezy i okoliczności powstania *Psalterza*.

Dwie zapiski własnościowe *Psalterza floriańskiego*

Pierwsze źródłowo uzasadnione, tj. wykraczające poza domysły wypowiedzi na temat proveniencji *Psalterza* zawdzięczamy W. Nehringowi⁷, który chcąc powziąć opinię *ex autopsia* we *Florian*, na przedzimi 1869 r. namówił bibliotekarza opactwa, kanonika Antoniego Czerny'ego, by ten odkleił od okładziny przedniej kartę pergaminową pełniącą funkcję wyklejki ochronnej⁸. Natychmiast zwrócił uwagę na widniejącą na obecnej k. Ir częściowo zniszczoną przez klej zapiskę, w której Bartłomiej Siess (lub Süß) informuje, że w 1557 r. nabył rękopis od włoskiego kupca za 7 soldów⁹. O stronach tej transakcji po dziś dzień nie wiemy nic więcej¹⁰. Równie ważny okazał się widniejący poniżej zapis Bartłomieja informujący o charakterze nabytej księgi (*Psalterium istud* etc.), zgodny z zawartością *Psalterza floriańskiego*. Dla W. Nehringa oznaczało to m.in., że uznawana dotąd za wtórny, XVI-wieczny dodatek, pergaminowa karta otwierała rękopis już w okresie sprzed sporządzenia obecnej oprawy w lub po 1564 r.¹¹ Było to ważne, uprzednio sądzono bowiem, że do opactwa floriańskiego kodeks trafił jako dar polskiej królowej Katarzyny Habsburżanki, która wyjechała z Polski w 1565 r., by osiąść i już do śmierci pozostać w Linzu, nieopodal Sankt Florian, w którym została pochowana. Wobec swych nowych ustaleń, W. Nehring za najważniejszą uznał XV-wieczną zapiskę – jak sądził, własnościową – widoczną już wcześniej w górnej partii obecnej *verso* tej samej karty. To napis, na którym się skupimy.

W sprawie odczytu i interpretacji oddajmy na razie głos samemu Nehringowi: „got ... de ... alijs (lub ... yliis); przy pierwszym wyrazie jest skrótowanie. Pismo jest z XV w. [...] i wyobraża nazwisko, że zaś bardzo silnie jest wyskrobane, przypuścić się godzi, że nazwisko posiadacza z XV w., które przy oprawie

⁶ J. Hormayr, *Perlen*, s. 38.

⁷ Prace W. Nehringa jako pionierskie dla innych aspektów badań docenia też M. Cybulski, *Badania językoznawcze nad Psalterzem floriańskim – przeszłość i perspektywy*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 42, 2011, s. 37, tam też na kolejnych stronach charakterystyka momentów przełomowych w badaniach nad językiem psalterza.

⁸ Najpierw opublikował to jako W. Nehring, *W kwestyi Psalterza Małgorzaty*, „Dziennik Literacki”, 19, 1870, nr 27, s. 424. Powtórzył zaś w: tenże, *Iter Florianense. O Psalterzu Floryańskim łacińsko-polsko-niemieckim w szczególności o polskim jego dziale*, Poznań 1871; zob. też tenże, *Psalterii Florianensis partem Polonicam ad fidem codicis*, Poznań 1883, s. VI–VIII. W styczniu tego samego roku klasztor odwiedził Jan Paپłoński, który sprawę zdał jako *Rękopism Psalterza Małgorzaty*, „Biblioteka Warszawska”, 1869, nr 1, s. 471–477.

⁹ „Bartholomeus Siess me possidet Anno [15]57 | Emptus ab Italico negociatore septem solid[is] [...] | Psalterium istud 16 psalmis excedit | reliquia exemplaria”; zob. W. Nehring, *W kwestyi Psalterza Małgorzaty*, s. 424; tenże, *Iter Florianense*, s. 13 n. Nehring częściowo odczytał również (jako „Beatus vir qui timet dominum et (?) qui speravit in eo [...]”) widniejącą w górnej części tej samej karty (Ir) wytarte, lub klejem zniszczone, łacińskie zapiski modlitewne, parafrazujące m.in. Ps 111(112),1 i modlitwę mszalną (Mt 8,8; por. Łk 7,6–7). Pełniejszy odczyt: „Beatus vir qui timet Dominum, qui sperant in eo | Domine non sum dignus ut intres Sub tectum meum set tantum” | „Dic v<erbo> et” [dalej nieczytelne, w Wulgacie: *sanabitur puer meus*]. Za pomoc w pełniejszym odczycie tej zapiski dziękuję dr. Jakubowi Kujawińskiemu (Wydział Historii UAM) oraz jednemu z recenzentów wewnętrznych niniejszego artykułu, który dodatkowo zauważył, że w samym *Psalterzu* podobną niezgodność liczby widać w Ps 113,19 (k. 221r: „Qui timet Dominum sperauerunt in Domino”) oraz że układ wskazuje na pochodzenie z oficjum, być może *pro infirmis*.

¹⁰ Swe dociekania na ten temat zostawiam do innego artykułu.

¹¹ O datowaniu oprawy najpełniej A. Birkenmajer, *Obecna oprawa Psalterza Floriańskiego*, w: *Psalterz Floriański*, s. 3–15.

z tego samego powodu miało uleść [sic!] zatracie, jak nazwisko Bartłomieja Siessa uległo zatajeniu”¹². W *Iter Florianense* W. Nehring dodał: „może powyższe uwagi następczą możność dalszego dochodzenia rzeczy!”¹³. W nieczytelnej zapisce widział więc klucz do poznania XV-wiecznego właściciela rękopisu, czyli sprzed nabycia go w nieznanych okolicznościach przez owego włoskiego kupca, który zbył księgę w połowie kolejnego stulecia. Podważało to powszechnie wyznawaną opinię o tym, że kodeks bez przerw należał do „famili królewskiej Jagiellońskiej”. Sprawy Siessa nie dało się podważyć i na stałe weszła ona do prób rekonstrukcji historii *Psalterza*. Inaczej sprawa przedstawiała się z tą wcześniejszą, XV-wieczną zapiską. Opór stawiała już redakcja lwowskiego „Dziennika Literackiego” – przewodził jej wówczas Władysław Łoziński – gdzie latem 1870 r. sprawozdanie W. Nehringa zostało po raz pierwszy opublikowane¹⁴. Sceptycznie odniósł się do tej notatki w Wielkopolsce również Karol Libelt, wczesny czytelnik i komentator rozprawy, chyba również dlatego, że jakkolwiek właściciel w XV w. inny niż rodzina królewska nie pasował do jego ogólnej tezy o wywiezieniu rękopisu z Krakowa przez królową Bonę, co wymagało wykazania ciągłej obecności kodeksu na dworze w Krakowie¹⁵. Potem niespecjalnie podejmowano próby lepszego odczytu. Nawet wstęp do międzywojennego wydania krytycznego *Psalterza* – gdzie problemy kodykologiczne i paleograficzne rękopisu opracował pieczęłowicie Aleksander Birkenmajer – sprawę zamknął w przypisie¹⁶. Piętnastowieczna zapiska zniknęła z rozważań o proveniencji księgi i dopiero w katalogu wystawy millenijnej na Wawelu Beata Janowska powróciła do niej i zaproponowała sensowniejszy odczyt, w którym po raz pierwszy pojawiło się imię – *Ioannis de ... cz ... aliis*¹⁷. Na pokazanych przez M. Kuźmickiego zdjęciach w nadfiolecie widać dokładniej tę wycieraną niegdyś – choć niezbyt starannie – notkę (zob. il. 1–2). Zaproponowany przezeń odczyt to *Jo^{(e)is de VII^{em} tiliis}*, co oddał jako „Jan(a) o siedem lip”¹⁸. Właściwszym zdaje się *Jo^{is} de 7^{em} tilijs*, czyli *Iohannis de Septem Tiliis*, traktujące zapiskę rzeczywiście jako własnościową i przekazującą imię i pochodzenie posiadacza. W przekładzie brzmieć to będzie: „[książka] Jana z [miejsowości noszącej nazwę] Siedmiu Lip”.

Zanim przejdę do identyfikacji tej postaci, sygnalizuję, że znany jest mi jeszcze jeden rękopis, który ma identyczną zapiskę własnościową, a więc przeszedł przez ręce tego samego Jana. Jest to niewielki (201 x 147 mm) pergaminowy kodeks, obecnie przechowywany w Wiedniu, w Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 1352¹⁹. Na ostatniej zapisanej k. 141v znajdujemy: *Jo^{is} de 7^{em} tilijs* (zob. il. 3)²⁰. Rękopis datowany jest paleograficznie na koniec XIV, ewentualnie początek XV w., a jako miejsce spisania wskazuje się zaś Austrię lub Czechy²¹. Do Austriackiej Biblioteki Narodowej trafił ze skasowanego w 1786 r. wiedeńskiego klasztoru św. Doroty kanoników regularnych²². Dla naszego wyводу zawartość kolekcji nie jest bez znaczenia. Do kwestii tych wrócimy później. Pora bowiem zapytać, kim był „Jan z Siedmiu Lip”, właściciel zarówno tego rękopisu, jak i *Psalterza floriańskiego*?

¹² W. Nehring, *W kwestyi Psalterza Małgorzaty*, s. 424; tenże, *Iter Florianense*, s. 14.

¹³ Tenże, *Iter Florianense*, s. 14.

¹⁴ „Dziennik Literacki”, 19, 1870, nr 27, s. 424, przyp.*: „Co tu autor mówi o Siessie, jest jak się samo rozumie niewątpliwe; ale twierdzenie jego co do innych właścicieli (w wieku XV), potrzebowałyby silniejszych dowodów”. O W. Łozińskim, młodym i uznanym już wówczas historyku i powieściopisarzu, zob. A. Knot, *Łoziński Władysław*, w: PSB, t. 18, Wrocław 1973, s. 460–463.

¹⁵ K.F. Libelt, *Psalterz Floryjański i Biblia królowej Zofii: dwa najdawniejsze pomniki piśmienne starożytnej polszczyzny*, Poznań 1872, s. 38–40 [nadb. z: „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, 7]: „Fragmenta pomienione nie starczą za dowód, że to był napis nazwiska właściciela psalterza w XV w.” Bonę o uwieszenie kodeksu oskarżał również A. Małecki: *Biblia królowej Zofii żony Jagielły z kodeksu szarospatackiego*, wyd. A. Małecki, Lwów 1871, s. XXXII n., przyp. 1.

¹⁶ A. Birkenmajer, *Psalterz Florjański jako zabytek kaligrafii. Paleograficzny rozbiór rękopisu*, w: *Psalterz floriański*, s. 21, przyp. 1 (za Nehringiem i bez próby odczytu).

¹⁷ B. Janowska, *Psalterz floriański*, s. 48 (poz. I/15).

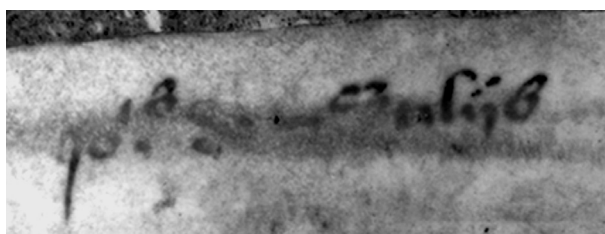
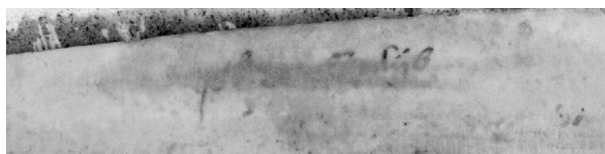
¹⁸ M. Kuźmicki, *Psalterz*, s. 199.

¹⁹ Zob. katalog ÖNB <<http://data.onb.ac.at/rec/AC13960115>> [dostęp: 4.02.2020]. Poprawnie odczytaną zapiskę wzmiankuje tylko E. Madas, *Die in der Österreichischen Nationalbibliothek erhaltenen Handschriften des ehemaligen Augustiner-Chorherrenstiftes St. Dorothea in Wien*, „Codices Manuscripti”, 8, 1982, s. 91. O rękopisie zob. też dalej, przyp. 57.

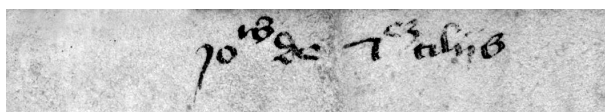
²⁰ Błędnie czytał ją W. Seńko, *Dziela Mateusza z Krakowa w rękopisach bibliotek europejskich*, „Przegląd Tomistyczny”, 4, 1988, s. 75: „Johannis de Septem Alis?”. Poprawny odczyt w: E. Madas, *Die in der Österreichischen*, s. 91.

²¹ Zob. przyp. 19 i 57.

²² E. Madas, *Die in der Österreichischen*, s. 91.

Il. 1–2. Zapiska własnościowa, Warszawa, BN 8002 III, k. Iv – skan oraz zdjęcie w nadfiolecie (fot. R. Stasiuk, BN)

Il. 3. Zapiska własnościowa, Wiedeń, ÖNB, Cod. 1352, k. 141v

Lipany i Jan z Lipan

Fortunnie właściciel obydwu kodeksów nie pochodził, a przede wszystkim nie pisał się z miejscowości dużej albo takiej, której nazwa w języku łacińskim byłaby wieloznaczna. *Septem Tiliae* to bez wątpienia obecne Lipany (w latach 1920–1948 Lipiany) w kraju preszowskim na terenie Słowacji. W średniowieczu wieś ta – dopiero potem miasteczko – o której pierwsza wzmianka pochodzi z 1312 r. (jako *Septem Tyliis*), należała do Królestwa Węgier, gdzie nazywano ją w zależności od języka i epoki *Septemtiliae*, Siebenlinden (poświadczone w 1315 r. jako *Sybunlendum*) bądź Héthárs²³. Administracyjnie należały Lipany do pogranicznego komitatu Sáros. Osadnictwo niemieckie – z którego wywodził się nasz Jan – sięgać ma w Lipanach połowy XIII w., po najazdach tatarskich, a już pierwsze wspomniane wyżej poświadczenia nazw łacińskiej i niemieckiej związane są z działalnością proboszcza o niemieckim imieniu²⁴. Nazwa miejscowości w naszej zapisce nie budzi więc wątpliwości.

Szukamy zatem w pierwszej połowie XV w. Jana, który pisałby się *de Septem Tiliis* i który nie dość, że byłby człowiekiem piśmiennym i posiadaczem ksiązek, to jeszcze najlepiej, by miał – bagatela – poświadczone kontakty z Polską. Chyba tylko jedna osoba spełnia te warunki²⁵. Jest to Jan (węg. János, niem. Hans, Johann, Johannes itp.) z Lipan, zwany też w literaturze Siebenlinder (rzadziej Siebenlinden, w słowackiej też Sedmolipský), a piszący się *de Septemtiliis*. Patrycjusz budziński, członek elity

²³ *Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*, oprac. I. Lutterer, M. Majtán, R. Šrámek, Praha 1982, s. 180; F. Uličný, *Dejiny osídlenia Šariša*, Košice 1990, s. 171 n.; J. Beňko, *Osídlenie severného Slovenska*, Košice 1985, s. 202 n.; B. Varsík, *Osídlenie Košickej kotliny*, t. 3, Bratislava 1977, s. 233, 284, 298, 330 n., 392.

²⁴ V. Rábik, *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej)*, Bratislava 2006, s. 72 n., gdzie też inne przykłady niemieckich imion.

²⁵ Inny Jan *de Septemtiliis* to żyjący w pierwszej połowie XIV w. proboszcz w Lipanach, o którym zob. V. Rábik, *Nemecké osídlenie*, s. 72; *Anjou-kori oklevéltár*, t. 14: 1330, oprac. G. Kristó i in., Budapest–Szeged 2004, s. 336 (nr 587). Ze względów chronologicznych nie możemy go brać pod uwagę. W 1451 r. zaś pojawia się Janusz, syn Wawrzyńca z Lipan (zapisany jako *Hannus Laurenczen de Septemtiliis*) na długiej liście wymieniającej uczestników sporu zbiorowego z plebanem w Kieżmarku; zob. *Dokumenty polskie z archiwów dawnego Królestwa Węgier*, t. 2, wyd. i oprac. S.A. Sroka, Kraków 2000, poz. 108, s. 5. Poza tym sporem postać Janusza chyba nie jest znana.

administracyjnej i finansowej Królestwa Węgier, Jan nie jest osobą anonimową w historiografii, przede wszystkim węgierskiej, ale również słowackiej i niemieckiej.

Przybliżmy tę postać za wspominającym go piśmiennictwem, przede wszystkim za Andrássem Kubinyim²⁶. Podstawowy kontekst dla działalności Jana stanowią stosunki polityczne i etniczne w Budzie na przełomie XIV i XV w. Jak wskazywał A. Kubinyi, od lokacji Budy w połowie XIII w. wiodącą grupę stanowił tam niemiecki patrycjat, który swój majątek i związany z nim status opierał na handlu oraz dzierżawach dochodów królewskich. Dominowali oni – również w pierwszych dekadach XV w. – w corocznie wybieranej radzie miejskiej Budy, składającej się z 12 ławników/rajców (*Geschworene*) i sędziego miejskiego (*Stadtrichter*). Dopiero u schyłku lat 30. XV w. doszło w Budzie do rozruchów antyniemieckich, a rada miejska zaczęła się składać w połowie z Węgrów, w połowie zaś z patrycjuszów niemieckich²⁷.

Jan należał do Niemców urodzonych już na terenie Królestwa Węgier, prawdopodobnie w Lipanach, skoro stamtąd się pisał²⁸. Nieznana jest data jego narodzin w drugiej połowie XIV w., natomiast zmarł zapewne między 24 II 1438 a 21 II 1440²⁹. W źródłach uchwytny jest być może już w ostatniej dekadzie XIV w., kiedy to przeprowadziwszy się do Budy, prawdopodobnie został ławnikiem (*Geschworener*) – w tym przypadku jednak, jak ostrzegwał A. Kubinyi, nie mamy poświadczenia tożsamości postaci (przy imieniu brak wzmianki o Lipanach)³⁰. Ścieżka kariery Jana zdaje się być dwuczęściowa³¹, najpierw w latach 1406/1407³², 1411/1412, 1414/1415 oraz 1418 pełnił urząd sędziego w Budzie³³. Już w tym wczesnym okresie, wraz z grupą pochodzących z Norymbergi obywateli Budy, Jan należeć miał do elity finansowej Królestwa – jak zaznacza István Draskóczy, w 1409 r. wraz z Markiem z Norymbergi, zaufanym doradcą króla Zygmunta, Janem Stadlerem i Mikołajem Lebmestrem wydzierżawili *tricesimę* (cło od handlu w wysokości jednej trzydziestej wartości towarów) w skali całego kraju³⁴. Potem zaś Jan wciągnięty został do administracji finansowej Królestwa, w służbie zwłaszcza Barbary Cylejskiej. Został kasztelanem w Óbudzie, naczelnym poborcą *tricesimy*, żupanem komory górniczej i menniczej w Kremnicy³⁵. To ostatnie wraz z zięciem Henrykiem Munichem, pochodzącym prawdopodobnie z Bazylei,

²⁶ A. Kubinyi, *Die Nürnberger Haller in Ofen. Ein Beitrag zur Geschichte des Südosthandels im Spätmittelalter*, „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg”, 52, 1963/1964, s. 82, 87–90; tenże, *A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetéseiük tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig*, „Levélári Közlemények”, 42, 1971, s. 229, 247, 249–252 [przedruk w: tenże, *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*, t. 2, red. I. Kenyeres, P. Kis, C. Sasfi, Budapest 2009, s. 474, 492 n., 495–498; zob. też tenże, *Buda – die mittelalterliche Hauptstadt Ungarns. Eine deutsch-ungarische Stadt in Ostmitteleuropa*, w: *Budapest im Mittelalter*, red. G. Biegel, Braunschweig 1992, s. 25 (i przyp. 94). W tych pracach znajdują się odnośniki do materiału źródłowego, który tutaj tylko w uzasadnionych przypadkach będę przywoływać. Podawać natomiast będę źródła, których A. Kubinyi nie wymienia, bo zostały wydane później. Krótka biografia Jana zob. *Siebenlinder János; de Septemtiliis*, w: *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*, red. Á. Kenyeres, <<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC13280/13791.htm>> [dostęp: 4.03.2020].

²⁷ A. Kubinyi, *A budai*, passim.

²⁸ Tamże, s. 250.

²⁹ Tenże, *Die Nürnberger Haller in Ofen*, wkładka między s. 112 i 113. Data wcześniejsza to ostatni dokument, w którym występuje, późniejsza zaś to dzień, w którym jego żona określona jest jako wdowa; zob. niżej, przyp. 47; por. też *Johannes (Siebenlinder)*, w: *Deutsches Rechtswörterbuch*, gdzie umowny rok 1439, <<http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~cd2/hdhs/objekte/2157.htm>> [dostęp: 2.02.2020].

³⁰ A. Kubinyi, *A budai*, s. 250.

³¹ Tenże, *Die Nürnberger Haller in Ofen*, s. 87 n.

³² Odtąd to już z pewnością nasz Jan; zob. *Budapest történetének okleveles emlékei / Monumenta diplomatica civitatis Budapest*, t. 3, oprac. L.B. Kumorowitz, Budapest 1987, s. 238 (poz. 465): „Nos Johannes, de Septemtylys, iudex Castri Novimontis Pestiensis”.

³³ Zob. A. Kubinyi, *A budai*, s. 250 n. Tu też, w sporze z K. Mollayem, rozłączenie naszego Jana od jego imiennika, poświadczanego pięć razy jako ławnik w 1384 i 1401 r.; zob. też A. Kubinyi, *Die Nürnberger Haller in Ofen*, s. 87 n.

³⁴ I. Draskóczy, *Commercial Contacts of Buda along the Danube and Beyond*, w: *Medieval Buda in Context*, red. B. Nagy, M. Rady, K. Szende, A. Vadas, Leiden–Boston 2016, s. 291; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437*, Budapest 1990, s. 205. O karierze Marka z Norymbergi, jego działalności w służbie Zygmunta Luksemburskiego i związkach z Polską zob. S.A. Sroka, M. Starzyński, *Handel und Politik. Die Karriere des Markus von Nürnberg in Ungarn an der Wende vom 14. zum 15. Jahrhundert*, „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg”, 97, 2010, s. 31–44.

³⁵ A. Kubinyi, *A budai*, s. 251; tenże, *Die Nürnberger Haller in Ofen*, s. 88; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, s. 205; P. Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, t. 2, Budapest 1996, s. 213.

a mającym silniejsze związki z Wiedniem³⁶. Działalność w Kremnicy nie polegała tylko na poborze *urbury* (królewska danina górnicza³⁷), Jan wraz z zięciem był bowiem właścicielem jednego lub dwóch tamtejszych młynów górniczych, co – zdaniem A. Kubinyiego – wskazuje też na udział w dochodowym handlu miedzią³⁸. Przypomnijmy tylko, że w Kremnicy znajdowała się najważniejsza w średniowieczu mennica Królestwa Węgier oraz najobfitsza kopalnia złota³⁹ – powierzenie jej Janowi jest świadectwem zaufania, jakim darzył go Zygmunt Luksemburski. Zachowały się monety bite w Kremnicy pod jego zarządkiem – noszą znak menniczny „K-S”⁴⁰. Elemér Mályusz wymienia jeszcze więcej pełnionych przez Jana funkcji⁴¹ – miał być on żupanem wyspy Csepel opodal Budapesztu w 1415 r., w 1436–1437 kasztelanem Solymár obok wzmiankowanej już Óbudy (*Castrique Veterisbudensis et Schalmar Castellanus*)⁴², żupanem Kumanów królowej (*Comanorum Reginalium Comes*)⁴³ oraz poborcą *marturiny* (pierwotnie podatek w postaci skórek kunich pobierany w Sławonii, od XII w. podatek pieniężny⁴⁴). Widzimy go też w transakcjach finansowych i dotyczących nieruchomości w Budzie, do czego krótko wrócimy przy okazji spadkobierców⁴⁵. Cały drugi, administracyjno-finansowy etap działalności Jana wiąże go bezpośrednio z otoczeniem królewskim, a zwłaszcza z królową Barbarą Cylejską, której posiadłości należały do gospodarczo najproduktywniejszych w Królestwie Węgier, poborem dochodów z nich zajmowali się zaś ludzie należący do bliskiego otoczenia władczyni⁴⁶. Zdaje się, że związki rodziny Jana z dworem były bliskie również na poziomie osobistym – wdowa po nim, Helena, opiekowała się w 1440 r. będącą w połogu Elżbietą Luksemburską i jej nowo narodzonym synem Władysławem V (Pogrobowcem)⁴⁷.

Podsumujmy. Piśmiennictwo wzmiankujące Jana z Lipan śledzi jego przynależność do ścisłej elity Królestwa Węgier na przestrzeni pierwszych dziesięcioleci XV w.⁴⁸ Widzimy Jana zatrudnionego przy pozyskiwaniu dochodów władcy, należących do głównych źródeł wpływu (*urbura*, mennictwo, *tricesima* itd.). Ważne dla nas wydaje się zwłaszcza to, że Jan był doradcą finansowym Barbary Cylejskiej, kuzynki Anny, drugiej żony Władysława Jagiełły. Rodzi to oczywiście pytania bez odpowiedzi. Czy królowa i cesarzowa Barbara – młodsza kuzynka następczyni Jadwigi, Anny Cylejskiej, matka Elżbiety Luksemburskiej (zob. wyżej), która ponadto sama pozostawała od 1438 r. na wygnaniu w Polsce⁴⁹,

³⁶ A. Kubinyi, *Die Nürnberger Haller in Ofen*, s. 88 i przyp. 60.

³⁷ P. Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary (895–1526)*, London–New York 2006, s. 63, 156; D. Dvořáková, *The Economic Background to and the Financial Politics of Queen Barbara of Cilli in Hungary (1406–1438)*, w: *Money and Finance in Central Europe During the Later Middle Ages*, red. R. Zaoral, London–New York 2016, s. 118.

³⁸ Zob. też M. Štefánik, *Kremnica*, w: M. Štefánik, J. Lukačka i in., *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 224.

³⁹ A. Kubinyi, *A budai*, s. 251; P. Engel, *The Realm of St. Stephen*, s. 155 n.

⁴⁰ M. Gyöngyössi, *Egy kora újkori katalán éremlelet középkori magyar aranyforintjai nyomában Numizmatikai, prozopografiai, genealógiai és gazdaságtörténeti elemzés*, „Turul: a Magyar heraldikai és genealógiai társaság közlönye”, 89, 2016, nr 2, s. 55. O niedawnej identyfikacji z Janem nowego typu znaku menniczego zob. Z.D. Nagy, *Egy újabb ismeretlen Zsigmond-kori verdejegy (?)*, „Az Érem”, 70, 2014, nr 2, s. 7–9.

⁴¹ E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, s. 205.

⁴² I. Gyárfás, *A jász-kúnok története*, t. 3: 1301–1542, Szolnok 1883, s. 600 (poz. 123).

⁴³ Tamże. Przybliżenie tego terminu w kontekście Barbary Cylejskiej zob. P. Engel, *The Realm of St. Stephen*, s. 217; por. D. Dvořáková, *The Economic Background*, s. 111.

⁴⁴ P. Engel, *The Realm of St. Stephen*, s. 34, 226; D. Dvořáková, *The Economic Background*, s. 112.

⁴⁵ A. Végh, *Buda város középkori helyrajza*, t. 1, Monumenta Historica Budapestina, t. 15, Budapest 2006, s. 201 (poz. 2.715), 224 n. (poz. 3.42) oraz tamże, t. 2, Monumenta Historica Budapestina, t. 16, Budapest 2008, s. 67 n. (poz. 199, 200); *Codex diplomaticus Hungariae*, t. 10, cz. 6, oprac. G. Fejér, Budae 1844, s. 780–784 (poz. 354); w 1425 r. sprawa dzierżawy dziedzicznej nieruchomości w Budzie od kapituły ostrzyhomskiej.

⁴⁶ E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, s. 92 n.; o działalności gospodarczej Barbary zob. D. Dvořáková *The Economic Background*, s. 110–128.

⁴⁷ A. Kubinyi, *A budai*, s. 251, przyp. 318; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, s. 205; opis tych scen wzmiankujący Helenę jako wdowę Siebenlinder z Budy znaleźć można w pamiętniku dworzanki Heleny Kottanner; zob. *The Memoirs of Helene Kottanner (1439–1440)*, tłum. M.C. Bijvoet Williamson, Cambridge 1998, s. 33–35.

⁴⁸ E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, s. 93, 205, 216, 222.

⁴⁹ *Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 11–12: 1431–1444, wyd. C. Pirożyńska i in., koment. L. Korczak, red. J. Wyrozumski, Varsaviae 2001, s. 190; R. Heck, *Tabor a kandydatura jagiellońska w Czechach, 1438–1444*, Wrocław 1964, s. 118 n. Nie uwzględniają tego pobytu *Itineraria regum et reginarum Hungariae (1382–1438)*, oprac. P. Engel, N. Tóth, Budapest 2005.

miała jakiś związek z historią *Psalterza* lub nawet z późniejszymi fazami jego tworzenia? Postaram się krótko do tego wrócić w zakończeniu.

Choć nie wiemy nic na temat studiów uniwersyteckich Jana – nie mamy przesłanek, by się ich domyślać – był on człowiekiem wykształconym. O jego znajomości łaciny oraz praktyki piśmiennej świadczą określenia, jakimi obdarzają go dokumenty: czasem jako *litteratus*⁵⁰ lub *magister Johannes litteratus*⁵¹, jako *providus vir Johannes litteratus de Septemtilys iudex*⁵² albo wręcz *magister Johannes litteratus de Septemtilis*⁵³. Kilka słów poświęcić trzeba jego działalności piśmiennej, zarówno tej pewnej, jak i hipotetycznej. Tłem dla niej jest fakt, że Buda na przełomie XIV i XV w. była najbardziej rozwiniętym pod względem piśmienności miastem z grupy wolnych miast królewskich, a w 1397 r. został tam spisany najstarszy znany niemiecki dokument Królestwa Węgier⁵⁴. W historiografii Jan znany jest jako autor tekstów prawnych. Od 1959 r. za Karlem Mollayem identyfikowany bywa z Janem, autorem pierwszej księgi prawa budzińskiego (pierwsza ćwierć XV w.), ale część badaczy za A. Kubinyim nie zgadza się z utożsamianiem tych dwóch postaci⁵⁵. Z pewnością za to spod jego ręki wyszła ważna taryfa celna z 1436 r.⁵⁶

Jan łączył więc działalność finansową i administracyjną oraz praktykował potrzebne w obydwu tych dziedzinach piśmiennictwo pragmatyczne. Trudno powiązać z powyższymi *Psalterz floriański*, przynajmniej w sposób bezpośredni i oczywisty. Ślady natomiast takich zainteresowań wykazuje zawartość wspominanego już drugiego rękopisu, którego był właścicielem.

Zawartość i historia rękopisu ÖNB, Cod. 1352 a jego właściciel

Nie ma wskazówek, by sądzić, że Jan był zleceniodawcą spisania wiedeńskiego rękopisu. Był jednak jego właścicielem, a samo to każe spodziewać się, że po części przynajmniej zawartość kodeksu odpowiadać powinna jego zainteresowaniom. Na podstawie dostępnej literatury⁵⁷ – kodeksu nie widzia-

⁵⁰ J. Podhraczy, *A' Budapesti birák*, w: *Tudománytár, közre bocsátja a Magyar tudós társaság. Értékezések szerkezteti*, t. 7, red. J. Luczenbacher, Buda 1840, s. 305: „Joannes litteratus de Septemtiliis Judex civitatis Budensis”.

⁵¹ Zob. K. Mollay, *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*, Budapest 1959, s. 22.

⁵² W dokumencie króla Zygmunta z lutego 1407 r.; *Budapest történetének okleveles emlékei*, t. 3, s. 242 (poz. 473).

⁵³ E. Nikolicza, *Magyar-német kapcsolatok a középkori város történetben. Forrástörténeti szempontú megközelítés – Buda*, Budapest 2011, s. 97, przyp. 434: dysertacja dostępna online <<http://doktori.btk.elte.hu/hist/nikoliczaerika/diss.pdf>> [dostęp: 4.03.2020].

⁵⁴ Zob. K. Mollay, *Das alte Deutschtum Ungarns*, w: *Denn ein Reich mit einer Sprache [...] ist hinfällig*, oprac. É. Márkus, Budapest 2008, s. 295 n. (pierwodruk: tenże, *Magyarországi régi németsege, w: 300 Jahre Zusammenleben*, t. 2, red. V. Hambuch, Budapest 1988, s. 18–29).

⁵⁵ K. Mollay, *Das Ofner Stadtrecht*, s. 21 n.; por. L. Blazovich, *Die Wirkung des Schwabenspiegels in Ungarn*, „Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica”, 71, 2008, nr 17/3, s. 532 [zmieniony artykuł pod tym samym tytułem w: *Schwabenspiegel-Forschung im Donaugebiet. Konferenzbeiträge in Szeged zum mittelalterlichen Rechtstransfer deutscher Spiegel*, red. E. Balogh, Berlin–Boston 2015, s. 13–24, tu s. 14]; A. Kubinyi, *A budai*, s. 250; por. E. Nikolicza, *Der Einfluss des Magdeburger Rechts auf das Ofner Stadtrecht in der deutschen Fachliteratur*, w: *Schwabenspiegel-Forschung*, s. 278–280; taż, *Magyar-német*, s. 61 n.; por. *Stadtrecht Ofen 1403–1439*, w: *Deutsches Rechtswörterbuch*, <<http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~cd2/hdhs/objekte/2155.htm>> [dostęp: 19.03.2020]; *Offner Stadtrecht*, w: *Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters*, <<https://www.geschichtsquellen.de/werk/3826>> [dostęp: 19.03.2020]. Krótkie omówienie problemu w języku polskim zob. L. Spychała, *Posłowie*, *Sobótka*, 69, 2014, nr 1, s. 34.

⁵⁶ K. Arany, *Florentine Families in Hungary in the First Half of the Fifteenth Century*, Budapest 2014, s. 51 n., <<https://www.ceu.edu/sites/default/files/mphark01.pdf>> [12.03.2020]; J. Benda, *Posztókereskedelem és posztósboltok a későközépkori Budán*, w: *A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében*, Budapest 2014, s. 86 n.; A. Kubinyi, *Die Nürnberger Haller in Ofen*, s. 88, przyp. 57.

⁵⁷ Oprócz prac przywołanych w przyp. 19 zob. *Tabulae codicum manu scriptorum praeter Graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum*, t. 1, oprac. Academia Caesarea Vindobonensis, Wien 1864, s. 225; P. Spunar, *Repertorium auctorum Bohemorum pro vectum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*, t. 1, Wrocław 1985, s. 79, poz. 153; W. Seńko, *Dziela Mateusza z Krakowa*, s. 76 n.; *Mitteleuropäische Schulen*, t. 2: *ca. 1350–1410*, oprac. A. Fingernagel, K. Hranitzky, V. Pirker-Aurenhammer, M. Roland, F. Simader, Wien 2002, s. 363 (poz. 132), XXXIII;

łem – zauważyć trzeba, że ponad połowę (k. 1r–81r) zajmuje skrót *De consolatione theologiae* Jana z Dambach OP, który hipotetycznie przypisał Władysław Seńko Mateuszowi z Krakowa (zm. 1410)⁵⁸, w nowszej zaś literaturze określany jest jako tzw. ekscerpt typu I⁵⁹. Drugim z tekstów jest *De custodia virginittatis* Michała z Pragi (k. 81v–119v)⁶⁰. Obydwa utwory mają formę dialogu⁶¹. Po nich następuje (k. 119v–130r) skrócona redakcja, dotyczącego spraw społeczno-ekonomicznych, traktatu *De contractibus* pióra Henryka Langensteina Starszego (inc. „In sudore vultus [...] Tanta erat illius”)⁶², który omawia m.in. problemy zysku, lichwy, renty, kredytu, a także stosunków między chrześcijanami a Żydami⁶³. Ostatni z tekstów (k. 130r–141v), zatytułowany w rękopisie *Cultus passionis Dominicae per septem horas canonicas*, to, jak sędzę na podstawie incipitu, ekscerpt (*De VII stationibus passionis Iesu Christi*) z popularnego *Speculum humanae salvationis*. Dziełka powyższe są w większości produktami bieżącej kultury intelektualnej uniwersytetów w Pradze oraz w Wiedniu i mogły interesować tytułowanego mistrzem Jana z Lipan. Zwłaszcza *De contractibus* znajdować się mogło w kręgu jego zainteresowań jako kupca, przedsiębiorcy i przedstawiciela elity finansowej Węgier.

Po Janie z Lipan właścicielem książki – zapiska z k. 1r – był Koloman Kellner (lub Chelner; w rękopisie: *Colomannus Khellner*⁶⁴), który podarował ją testamentem klasztorowi św. Doroty. Pochodzący z Mariboru (lub mniej prawdopodobnie: z Marburga) Kellner był doktorem obojga praw Uniwersytetu Wiedeńskiego, pełnił z nadania cesarza Maksymiliana m.in. funkcję rektora kaplicy św. Jerzego na zamku Kahlenberg aż do 1518 r., kiedy to zmarł⁶⁵. W zestawionym przez Friedricha Simadera wykazie książek pochodzących z Uniwersytetu Wiedeńskiego i jego otoczenia, Kellner wzmiankowany jest w jednym rękopisie (omawianym tutaj) oraz czterech inkunabułach, z czego cztery przekazał w testamencie klasztorowi św. Doroty⁶⁶. O bezpośrednich związkach między Kellnerem (zm. 1518) a Janem

M. Theisen, *Die Kartäusermönche von Smíchov (1342–1419). Textzeugen des Prager Hortus Beatae Mariae in der Österreichischen Nationalbibliothek*, w: *Europa. Die Nationalbibliotheken der neuen EU-Länder*, Wien 2004, s. 146, przyp. 1 (informacja, że rękopis pochodzi z kartuzji w Smíchovie); Michael of Prague OCart, *De quatuor virtutibus cardinalibus pro eruditione principum (Book II–IV)*, wyd. R. Witkowski, Salzburg 2009, s. 40 (poz. 6); R. Witkowski, *Zakon kartuzów w Europie Środkowej od początku XIV do połowy XVI wieku / The Carthusian Order in Central Europe from the Beginning of the Fourteenth to the Middle of the Sixteenth Century*, t. 2, Salzburg 2011, s. 809, 812. Ostatnie dwie prace wzmiankują rękopis jako pochodzący z kartuzji w Gaming w Dolnej Austrii. Krótki opis i piśmiennictwo cytujące rękopis podaje też portal *Mittelalterliche Handschriften in Österreich*, <https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=10645> [dostęp: 4.03.2020].

⁵⁸ W. Seńko, *Dziela Mateusza z Krakowa*, s. 76.

⁵⁹ C.C. De Hartmann, *Lateinische Dialoge, 1200–1400. Literaturhistorische Studie Und Repertorium*, Leiden–Boston 2007, s. 616, 621.

⁶⁰ O nim zob. np. R. Witkowski, *Zakon kartuzów*, s. 811 n.

⁶¹ C.C. De Hartmann, *Lateinische Dialoge*, s. 614–624, 677–680.

⁶² Henricus de Hassia, *Tractatus bipartitus de contractibus*, w: *Joannis Gerson Opera omnia*, t. 4, Coloniae 1483–1484, k. 185r–224r.

⁶³ O. Hartwig, *Untersuchungen über die Schriften Heinrichs von Langenstein*, Marburg 1857, s. 37 n.; A. Finkelstein, *The Grammar of Profit. The Price Revolution in Intellectual Context*, Leiden–Boston 2006, s. 266; M.H. Shank, *Unless You Believe, You Shall not Understand. Logic, University, and Society in Late Medieval Vienna*, Princeton 1988, s. 157 n.

⁶⁴ Błędnie jako *Collomanus Khellud* czytał W. Seńko, *Dziela Mateusza z Krakowa*, s. 76.

⁶⁵ F. Simader, *Bücher aus der mittelalterlichen Universität Wien und ihrem Umfeld*, Wien 2007 <<https://webarchiv.onb.ac.at/web/20150803112715/http://www.onb.ac.at/sammlungen/hschrift/kataloge/universitaet/Register.htm>> [dostęp 16.03.2020]. P. Simoniti sygnalizuje, że może tu chodzić o dwóch krewnych żyjących w tym samym czasie i mających za sobą podobną ścieżkę edukacji; zob. tenże, *Humanismus bei den Slovenen. Slovenische Humanisten bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*, Wien 2008, s. 150 n. (wyd. słoweńskie 1979). Koloman Kellner (jako *clericus Salczburgensis diocesis*) pojawia się na liście świadków w 1499 r., w transumpcie dokumentu papieskiego dla zakonu krzyżackiego; zob. Wien, *Deutschordenszentralarchiv*, Urk. 4458, *monasterium.net*, <<https://www.monasterium.net/mom/AT-DOZA/Urkunden/4458/charter>> [dostęp: 16.03.2020]. O działalności na Kahlenbergu do 1518 r. zob. V. Darnaut, A. Schützenberger, A. Bergenstamm, *Kirchliche Topographie der Wiener Erz-Diöcese. Ein Beytrag zur Kirchen-, Staats- und Culturgeschichte Österreichs*, t. 1, Wien 1819, s. 177.

⁶⁶ F. Simader, *Bücher*; zob. też rękopiśmienny *Provenienzkatalog zu den Inkunabeln* Jozefa Bicka (Cod. Ser. n. 19424), <https://webarchiv.onb.ac.at/web/20120824204902/http://www.onb.ac.at/sammlungen/hschrift/kataloge/bick_personen.pdf> [dostęp: 16.03.2020]; H. Zimmermann, *Die beiden Hofmuseen und die Hofbibliothek: der Werdegang der Sammlungen, ihre Eigenart und Bedeutung*, Wien 1920, s. 67; H.J. Hermann, *Die Handschriften und Inkunabeln der italienischen Renaissance*, t. 1: *Oberitalien: Genua, Lombardei, Emilia, Romagna*, Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich, t. 6: *Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Nationalbibliothek in Wien*, Leipzig 1930, s. 165.

(zm. ok. 1440) nie może być mowy. Jaką drogą rękopis znalazł się w Wiedniu, pozostaje w sferze domysłów, ale zastanawiając się nad tym, pamiętać trzeba, że druga żona Jana, Ilona (Helena) Weiler, była córką wiedeńskiego złotnika⁶⁷ oraz że – jak pamiętamy – z Wiedniem łączy się w literaturze działalność Henryka Municha, męża córki Jana. Nas jednak najbardziej interesują związki Jana z Polską.

Kontakty Jana z Lipan z Polską (i Śląskiem)

W jaki sposób *Psalterz floriański* trafił w ręce Jana, nie sposób udzielić wiążącej odpowiedzi. Możemy obracać się jedynie w kręgu przypuszczeń. Zakładając, że kodeks powstał w Polsce – choć twardych dowodów na to nie ma – powinniśmy wskazać punkty kontaktu Jana z ziemiami polskimi. Pierwszy z nich to położenie samych Lipan w pogranicznym z Małopolską komitacie Saros. Tę dla nich jest rozwój kontaktów handlowych krakowsko-budzińskich⁶⁸, w mikroskali zaś przemieszczenia ludności poświadczą np. przyjęcie w 1397 r. do prawa miejskiego w Krakowie kuśnierza Klemensa z Lipan⁶⁹. Nie zawsze były to kontakty pokojowe. W 1401 r. w okresie walk o władzę na Węgrzech klęskę poniosła zorganizowana prawdopodobnie przez Jana z Tęczyna wyprawa zbrojna na Saros⁷⁰. Przez kilka lat zaś, od 1403 r. począwszy, trwał konflikt handlowy polsko-węgierski, który rozpocząć miał patrycjusz Marek z Norymbergi, wczesny współnik w interesach Jana⁷¹. Skomplikowana sytuacja polityczna i gospodarcza tak na Węgrzech, jak i w stosunkach węgiersko-polskich stanowi kontekst, zapewne domagający się poszerzenia lub kwerendy źródłowej, dla kontaktów rozpoczynającego wówczas karierę Jana.

Co dostrzeżono dawno temu, syn Jana z Lipan należał do grona węgierskich studentów Uniwersytetu Krakowskiego, która to *natio* „najtłumniej garnęła się” w tym okresie do Krakowa⁷². Wpisany w 1415 r. do metryki jako *Ladislaus Sebinlinder de Budin* (zob. il. 4), był w ogóle pierwszym mieszkańcem Budy, który zawitał na Uniwersytet Krakowski, a jednym z pierwszych Węgrów⁷³. W literaturze węgierskiej pojawia się on pod błędnym imieniem Stanisława, z czego wywodzi się wnioski o polskich sympatiach jego ojca⁷⁴ – jest to jednak nieporozumienie wynikające z błędnego odczytu w starym wydaniu metryki⁷⁵. Sama natomiast identyfikacja Władysława jako syna Jana z Lipan nie budzi wątpliwości – innej rodziny Siebenlinderów w Budzie w pierwszej połowie XV w. piśmiennictwo nie wymienia.

⁶⁷ A. Kubinyi, *A budai*, s. 251.

⁶⁸ K. Szende, *Kraków i Buda w sieci kontaktów handlowych średniowiecznej Europy*, w: *Na wspólnej drodze. Kraków i Budapeszt w średniowieczu. Katalog wystawy. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Muzeum Historyczne Budapesztu: Kraków 2017*, red. G. Lichończak-Nurek, Kraków–Budapeszt 2017, s. 23–29.

⁶⁹ *Clement pellifex de Septem tiliis*, zob. *Acta consularia nec non proscriptiones (1392–1400)*, wyd. J. Szujski, w: *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*, oprac. F. Piekosiński, J. Szujski, Kraków 1878, s. 171.

⁷⁰ J. Kurtyka, *Tęczynscy. Studium z dziejów polskiej elit możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 242 n.

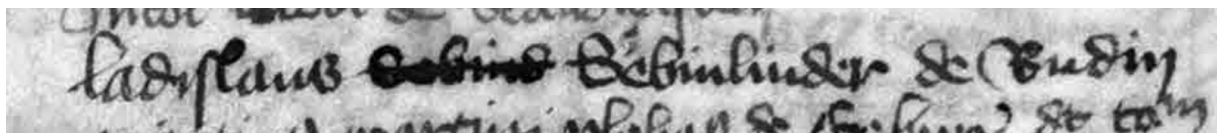
⁷¹ O próbie opanowania przez Marka handlu srebrem i ołowiem oraz o dotyczącym konflikcie liście króla Władysława Jagiełły do Zygmunta Luksemburskiego zob. S.A. Sroka, M. Starzyński, *Handel und Politik*, s. 35–40; J. Kurtyka, *Tęczynscy*, s. 247.

⁷² Określenie A. Karbowiaka, *Studia statystyczne z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1433/4–1509/10*, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce”, 12, 1910, s. 4, 53 (tu też wykaz, gdzie błędnie: *septem liliae*); por. B. Kelényi, *Akademia Krakowska i jej węgierscy studenci*, w: *Na wspólnej drodze*, s. 147–151.

⁷³ B. Kelényi, *Akademia Krakowska*, s. 148; A. Kubinyi, *A budai*, s. 251; *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, t. 1, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, współpr. R. Grzesik, Kraków 2004, s. 88 (poz. 14–15/252). W wydaniu jako słowo przekreślone odczytano „Sobinb”, wydaje się jednak, że poprawnym odczytem jest „Sebind” (pomyłka w ostatniej literze, zarzucenie zapisu, ponowienie uznane za poprawne). Studenci z Lipan zob. tamże, t. 2, s. 273: „Andreas Petri de Septem Tiliis” (43h/119), „Servacius Carsperbek de Septem Telis!” (52e/007). Zob. też P. Szabó Haraszi, B. Kelényi, L. Szögi, *Magyarországi diákok a Prágai és A Krakkói egyetemeken*, t. 2: 1348–1525, Budapest 2017, s. 84 (poz. 320).

⁷⁴ E. Nikolicza, *Pośrednictwo Wrocławia i Zgorzelca w przekazywaniu prawa magdeburskiego do Budy*, *Sobótka*, 69, 2014, nr 1, s. 31. Wcześniej A. Kubinyi, *A budai*, s. 251, gdzie również domysł o pierwszej żonie – Polce. Nie dotarłem do przywoływanej przez A. Kubinyiego pracy G. Székely, *A személynevek és a történettudomány*, w: *Névtudományi előadások II. Névtudományi Konferencia, Budapest 1969*, red. M. Kázmér, J. Végh, Budapest 1970, s. 203.

⁷⁵ *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis: ab Anno 1400*, z. 1: *Ab anno 1400 ad annum 1434*, wyd. A. Chmiel, Cracoviae 1883, s. 37.

Il. 4. *Ladyslaw Sebinlinder* immatrykulowany na Uniwersytecie Krakowskim; Kraków, BJ, rkps 258, s. 39b

Domysł, że to Władysław kupił *Psalterz* podczas pobytu w Krakowie i przekazał go ojcu jest kuszący, ale to tylko jedna z możliwych dróg nabycia rękopisu przez Jana. Krakowskie studia syna to niejedyny wyraz kontaktów Siebenlindera z ziemiami polskimi. Wyżej wspomnieliśmy już o tym, że Jan był właścicielem młynów kremnickich, co wiązało go z handlem miedzią węgierską – północny szlak tego handlu przebiegał przez Kraków. Na te istotne, nawet jeżeli punktowo poświadczone kontakty z Polską, powinniśmy spoglądać również przez pryzmat służby Barbarze Cylejskiej, której cioteczna siostra Anna przybyła do Krakowa w 1401 r., a w latach 1403–1416 była królową Polski⁷⁶.

Z uwagi na hipotezy wiążące powstanie *Psalterza* ze skryptorium kanoników regularnych w Kłodzku dodać trzeba, że poświadczone są także relacje Jana z kupcami wrocławskimi, m.in. Mikołajem z Kłobucka (?) w 1409 r. (*Nicolaus Chubuk*)⁷⁷.

Spadkobiercy Jana z Lipan

Nie znamy losów *Psalterza* w okresie między śmiercią Jana a ujawnieniem się kolejnego właściciela, owego włoskiego kupca w zapisce Bartłomieja Siessa z 1557 r. Tego ponad stuletniego braku poświadczonej własności przy posiadanych obecnie danych nie jesteśmy w stanie uzupełnić. Snując domysły w tej sprawie, musimy pamiętać, że późnośredniowieczna Buda była miejscem, gdzie splatały się interesy przedsiębiorców niemieckich i włoskich, a obie grupy wypracowały *modus vivendi*, w którym obok konkurencji było miejsce na podział sfer aktywności i współpracy⁷⁸. Okazji do transakcji między dziedzicami Jana, w Budzie czy gdzie indziej, a jakimś włoskim kupcem było aż nadto.

Z powodu, jak się zakłada, przedwczesnej śmierci dopiero co wspomnianego Władysława Siebenlindera bezpośrednim spadkobiercą majątku Jana była jego córka Urszula, wydana za pochodzącego prawdopodobnie z Bazylei Heinricha Municha, partnera w interesach Jana⁷⁹. Większość córek z tego małżeństwa wyszła za kupców z Bratysławy (grupa ta kontrolowała handel zagraniczny Królestwa), a ponieważ jedyny syn Heinricha i Urszuli zmarł bezpotomnie, te właśnie córki odziedziczyły majątek i dobra Siebenlinderów-Munichów⁸⁰. Jedną zaś z wnuczek Jana, Zofia Munich, poślubiła Hansa Münzera (zm. 1475), który dzięki temu związkowi wszedł do grona najbardziej wpływowych patrycjusza Węgier drugiej połowy XV w.⁸¹ Po jego śmierci, jak wskazuje A. Kubinyi, „ród i dom kupiecki Siebenlinderów-Munichów-Münzerów” na kolejnego przywódcę czekał do 1483 r., kiedy to Anna, córka Zofii i Hansa, wyszła za innego potężnego patrycjusza, Ruprechta Hallera⁸². W dotyczącej go rozprawie znajdujemy odwołania do niepublikowanych testamentów spadkobierców Jana z drugiej połowy XV w.⁸³ – stanowią

⁷⁶ K. Pieradzka, *Anna Cyllejska*, w: PSB, t. 1, Kraków 1935, s. 121.

⁷⁷ A. Kubinyi, *A budai*, s. 251; E. Nikolicza, *Pośrednictwo Wrocławia i Zgorzelca*, s. 31 n. i przyp. 56; dla Mikołaja z Kłobucka zob. *Zsigmondkori oklevéltár II (1400–1410)*, t. 2: 1407–1410, wyd. E. Mályusz, Budapest 1958, s. 284 (poz. 7094) oraz *Budapest történetének okleveles emlékei*, t. 3, s. 266 n. (poz. 525), 277 (poz. 532).

⁷⁸ K. Arany, *Foreign Business Interests in Hungary in the Middle Ages*, w: *The Economy of Medieval Hungary*, red. J. Laszlovszky, B. Nagy, P. Szabó, A. Vadas, Leiden–Boston 2018, s. 502 n.

⁷⁹ A. Kubinyi, *A budai*, s. 251.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ A. Kubinyi, *Die Nürnberger Haller in Ofen*, s. 87.

⁸² Tamże, s. 89 n. Drzewo powiązań genealogicznych spadkobierców Jana daje A. Kubinyi; tamże, wkładka między s. 112 i 113.

⁸³ Tamże, s. 89.

może obiecującą perspektywę badawczą⁸⁴, ale zapoznanie się z nimi wymagałoby kwerendy archiwalnej na Węgrzech oraz Słowacji i oczywiście wykracza poza nakreślone tutaj skromniejsze cele.

Wnioski i perspektywy

Trzeba teraz zastanowić się, jak zapiska własnościowa związanego z dworem patrycjusza budzińskiego łączy się ze zgromadzoną przez badaczy wiedzą na temat pochodzenia i historii rękopisu. Rozróżnić przy tym trzeba wnioski pewne, o których najpierw, od otwartych pytań, do których przejdziemy dalej.

Pierwszym i zasadniczym wnioskiem jest sama Janowa własność *Psalterza* w niesprecyzowanym bliżej okresie między 1406 a 1438/1440 r., które to daty graniczne wyznaczone są jego poświadczoną źródłowo aktywnością. Względem domysłów pojawiających się w literaturze ma to znaczenie dla falsyfikacji hipotez, wedle których *Psalterz* pozostawał w Krakowie aż do połowy XVI w. Przypomnijmy, że okoliczności powstania *Psalterza floriańskiego*, żadnej z trzech jego części, nie są znane. Hipotezy, czy może lepiej wielopiętrowe domysły, badaczy są w tym zakresie związane albo tylko z Krakowem, albo najpierw ze Śląskiem, a konkretnie klasztorem kanoników regularnych w Kłodzku⁸⁵. W tym ostatnim przypadku – zaproponowanym przez Ludwika Bernackiego – z Kłodzka kilka lat po śmierci zaplanowanej odbiorczynie, królowej Jadwigi, nieukończony psalterz zabrany miałby zostać w 1405 r. do kazimierskiego klasztoru Bożego Ciała, gdzie w pierwszej połowie XV w. podjęto nad nim dalsze prace. Zdaniem L. Bernackiego psalterz pozostać miał tam do 1556 r., kiedy to kościół ów spłonął, księgę skradziono i na miejscu sprzedano kupcowi włoskiemu przebywającemu w Krakowie, który później zabrał ją do Austrii⁸⁶. Z kolei, jak pamiętamy, Karol Libelt i Antoni Małecki jako odpowiedzialną za wywiezienie *Psalterza* z Krakowa wskazywali królową Bonę⁸⁷. Najpóźniej w 1438/1440 r., a więc również w XVI w., kodeksu prawie na pewno nie było już ani w Krakowie, ani w ogóle w Polsce⁸⁸.

Pośrednio z powyższego wypływają też wnioski dalsze. Skoro rękopis był w Budzie (albo w Kremnicy czy innych miejscach, gdzie Jan prowadził interesy i przestawał dłużej), to nie mógł oddziaływać na środowisko krakowskie w okresie powstawania kolejnych pomników polszczyzny w XV w. Przypomnijmy też, że argumentację „kłodzką” L. Bernackiego starał się podbudować Piotr Bańkowski, który zwrócił uwagę na relację kroniki klasztornej kłodzkiej pióra Michała Czacheritza z Nysy (pisanej w drugiej połowie XV w.) o tym, że w posiadaniu konwentu znajdowały się cztery psalterze, sporządzone na miejscu staraniem prepozyta⁸⁹. Dziś wiemy, że musiały to być inne psalterze.

Pozostając przy Kłodzku, warto rozwinąć jeszcze jeden wątek, pozornie obiecujący. Sankt Florian, podobnie jak Kłodzko, a także klasztor św. Doroty w Wiedniu to klasztory kanoników regularnych. Ostatnie dwa, na co zwrócono już uwagę w kontekście *Psalterza floriańskiego*, miały ściślejsze związki w ramach kręgu reformy promieniującej z Roudnicy – drugi prepozyt wiedeńskiego klasztoru

⁸⁴ W. Bruchnalski zwrócił uwagę na niemieckie prawo dziedziczenia, gdzie w linii żeńskiej (*Frauenrade*) przekazywane były charakterystyczne kategorie ruchomości, w tym książki; zob. tenże, *Początki literatury polskiej a kobiety*, Lwów–Warszawa 1924, s. 17 n. (nadb. z: *Przeł. Hum.*, 1924, z. 1–2); zob. też G. Jaritz, I. Matschinegg, *Things – Good, Better, Best*, w: *My Favourite Things. Object Preferences in Medieval and Early Modern Material Culture*, red. G. Jaritz, I. Matschinegg, Zürich 2019, s. 5 n. (gdzie cytata prawa miejskiego Lüneburga z 1401 r.).

⁸⁵ Najpełniej wyłożone w: M. Gębarowicz, *Psalterz floriański i jego geneza*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965.

⁸⁶ L. Bernacki, *Geneza i historia*, s. 22.

⁸⁷ K.F. Libelt, *Psalterz Floryjański*, s. 38–40; *Biblia królowej Zofii*, s. XXXII n., przyp. 1.

⁸⁸ Chyba że jakąś drogą z rąk Jana przedostał się on (z powrotem?) do Krakowa, na Kazimierz bądź do biblioteki królewskiej na Wawelu.

⁸⁹ P. Bańkowski, *Kilka nowych szczegółów do genezy Psalterza floriańskiego*, „Pamiętnik Literacki”, 51, 1960, nr 3, s. 249–260, tu s. 253; sama kronika doczekała się od tego czasu ujęcia monograficznego oraz została wydana: W. Mrozowicz, *Kronika klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku. Ze studiów nad średniowiecznym dziejopisarstwem klasztornym*, Wrocław 2001; *Cronica Monasterii Canonicorum Regularium (S. Augustini) in Glac / Kronika klasztoru kanoników regularnych (Św. Augustyna) w Kłodzku*, wyd. W. Mrozowicz, Wrocław 2003.

pochodził z Kłodzka, a obydwie klasztory łączyły liczne relacje⁹⁰. Tymczasem, jak wspomniano wyżej, drugi ze znanych nam rękopisów, które przeszły przez ręce Jana z Lipan (ÖNB, Cod. 1352), należał właśnie do klasztoru św. Doroty. Kodeks ten więc, podobnie jak *Psalterz floriański*, był w pewnym momencie własnością kanoników regularnych, ale złożyć trzeba ten fakt na karb przypadku – wszak rękopis „wiedeński” klasztorowi św. Doroty przekazał dopiero Koloman Kellner w 1518 r. W każdym razie wtórne wobec Jana z Lipan losy drugiego z kodeksów zdają się nie mieć żadnego znaczenia dla proveniencji *Psalterza floriańskiego*.

Przejdźmy teraz do zapowiadanych rozważań luźniejszych, bardziej pytań niż wniosków. Sformułuję je możliwie krótko. Jak wiadomo, *Psalterz floriański* składać się ma z trzech części, spisanych przez różnych skrybów, bliskich sobie czasowo, ale bez zdecydowanej ciągłości warsztatowej – rozróżnienie najpełniej uzasadnione przez A. Birkenmajera na podstawie paleograficznych cech tekstury⁹¹. Badacz ten przed datowaniem bezwzględny – i lokalizowaniem warsztatów – przestrzegał⁹², więc *communis opinio*, że najstarsza część miałaby powstać jeszcze w XIV w., dwie następne zaś z początkiem kolejnego stulecia, pochodzi z domysłów leżących poza paleografią. Na ten podział – jak wiadomo – nakłada się inny, odmienny chronologicznie, a wyznaczony przez studia nad zdobieniami kodeksu⁹³. Miejscem, gdzie fazy pisma zazębiać powinny się z niektórymi fazami dekoracji są inicjałki (lombardy) wersetów. Właśnie w cechach tych inicjałków bardzo istotny problem dostrzegł niedawno M. Kuźmicki⁹⁴. Chodzi o pozostawione przez kopistów tzw. reprezentanty, literki-wskazówki dla twórców inicjałków⁹⁵ (*lettres d'attente/guide letters*), które zostały przez tych ostatnich błędnie odczytane dla polszczyzny nieproporcjonalnie często w porównaniu do wersji łacińskiej i niemieckiej. M. Kuźmicki naliczył takich błędów 73, z czego 3 pomyłki łacińskie, 13 niemieckich i aż 57 polskich. W sprawie tzw. trzeciego iluminatora-rubrykatora, który w łacińskich i niemieckich inicjałkach nie pomylił się ani razu, M. Kuźmicki doszedł do wniosku, że nie był to Polak⁹⁶. W innych częściach *Psalterza* jednak, tam gdzie wtórnie korygowano błędy, dotyczy to tylko wersji niemieckiej i łacińskiej⁹⁷. Powstanie takich nieskontrolowanych wtórnie pomyłek – nie tylko w części wyznaczonej pracą trzeciego iluminatora-rubrykatora – prawdopodobniejsze jest poza Polską, choćby w Budzie, niż np. w Krakowie. Te pomyłki i brak kontroli pasują też do wskazywanej w piśmiennictwie większej troski o tekst łaciński i niemiecki niż polski⁹⁸.

⁹⁰ L. Matusik, *Kontakty kanoników regularnych w Kłodzku z klasztorem św. Doroty w Wiedniu w XV w.*, Sobótka, 19, 1964, nr 1–2, s. 66–76; też, *Niektóre aspekty dziejów klasztoru Kanoników Regularnych w Kłodzku a zagadnienie „Psalterza floriańskiego”*, Sobótka, 20, 1965, nr 3, zwł. s. 312–317; M. Gębarowicz, *Psalterz floriański*, s. 169, przyp. 33.

⁹¹ A. Birkenmajer, *Psalterz Florjański jako zabytek kaligrafii*, s. 19–63.

⁹² Tamże, s. 60: „To też dokładniejsze określenie epoki, w której spisano *Psalterz Florjański* jest, dla paleografa, czystym poprostu niepodobiestwem”.

⁹³ A. Podlacha, *Minjatury Psalterza Florjańskiego*, w: *Psalterz Florjański*, s. 65–104.

⁹⁴ M. Kuźmicki, *Tajemnice staropolskiego manuskryptu BN Ms. III 8002*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 35, 2003, s. 57–85 (zwł. od s. 62). Luźno wyrażone uwagi na ten temat znalazły się już w wydaniu sygnowanym przez hr. S. Dunin-Borkowskiego, a w praktyce przygotowanym przez J. Kopitara; zob. *Psalterz królowej Małgorzaty, pierwszej małżonki Ludwika I Króla polskiego i węgierskiego, córki króla czeskiego i cesarza Karola IV*, wyd. S. Dunin-Borkowski, Wiedeń 1834, s. IX; por. W. Nehring, *Iter Florianense*, s. 7.

⁹⁵ Wbrew opinii M. Kuźmickiego (tenże, *Tajemnice*, s. 59) i E. Śnieżyńskiej-Stolot (taż, *Tajemnice dekoracji Psalterza Floriańskiego. Z dziejów średniowiecznej koncepcji uniwersum*, Warszawa 1992, s. 85) nie można uznać za taką wskazówkę marginaliów *hystoria goliatis* i *caput goliatis* (k. 2v). Oprócz tego, że nie ma tam miejsca na historyzujący inicjał, dopiski te są późniejsze niż sam *Psalterz floriański*. Marginalia identyfikują, słusznie zresztą, tzw. prolog 2 (apokryficzny Psalm 151) jako dotyczący walki Dawida z Goliatem.

⁹⁶ M. Kuźmicki, *Tajemnice*, s. 69.

⁹⁷ Tamże, zwł. s. 66–69, 73–84. Dotyczy to również razury na k. 171r, gdzie poniewczasie zorientowano się o błędzie-powtórzeniu; zob. tamże, s. 63. Ze względów logistycznych trudno zakładać rozważaną przez M. Kuźmickiego sytuację, w której najpierw przygotowane zostały w ramach składki tylko owe inicjałki (a w zasadzie litery-wskazówki), a dopiero potem wpisywano tekst psalmów. Miejsce, które ma tego dowodzić (tamże, s. 65 n.), czyli literka-wskazówka w łacińskiej literze „D” (k. 91v), została przez M. Kuźmickiego źle odczytana. Widnieje tam taka sama minuskułna litera „d” jak przy następującym wersecie polskim, tyle że nieco wytarta.

⁹⁸ Przypomnijmy, że na skrybę-Niemca wskazywał już K. Małkowski, *Przegląd najdawniejszych pomników języka polskiego*, Warszawa 1872, s. 32, 36; na iluminatora-Niemca zaś W. Nehring, *Iter Florianense*, s. 7.

Zastanowić trzeba się więc – ze względu na cele artykułu i obszerność koniecznej argumentacji nie można tego zrobić tutaj – które z elementów tekstowych i zdobniczych obecnej postaci *Psalterza floriańskiego* wprowadzone doń zostały, gdy jego właścicielem był obywatel Budy Jan z Lipan (np. od k. 67v)⁹⁹. Być może zresztą część z nich pochodzi z okresu już po śmierci Jana. Przypomnijmy tylko, że Władysław Podlacha zauważył też „trzeci styl” dekoracji, który datował na drugą połowę XV w. (k. 41r)¹⁰⁰. Tę różnorodność stylistyczną dostrzegał potem również Mieczysław Gębarowicz¹⁰¹. Sprawa wymaga dalszych badań, z pewnością uwzględniających tak spostrzeżenia M. Kuźmickiego dotyczące iluminatorów-rubrykatorów, ich sposobu pracy oraz powtarzalności rąk na różnych składkach¹⁰², jak i zidentyfikowanego tutaj właściciela, zmarłego między 1438 a 1440 r.¹⁰³

Powyżej nakreślono powiązania Jana z Lipan z Barbarą Cylejską oraz wspomniano o studiach jego syna w Krakowie od 1415 r., czyli w okresie, gdy królową Polski była kuzynka Barbary, Anna Cylejska. Na odnalezienie źródłowych informacji o okolicznościach nabycia *Psalterza* przez budzińskiego patrycjusza trudno liczyć i zapewne zawsze poruszać się będziemy w kręgu domysłów. Niezobowiązująco podaję dwa z nich, opatrując je od razu wątpliwościami. Jedną z możliwych dróg wejścia kodeksu do biblioteczki Jana jest oczywiście nabycie *Psalterza* przez jego syna Władysława w Krakowie. Bez jasnej odpowiedzi pozostaje wtedy pytanie o motywacje stron. Dlaczego ówczesny posiadacz rękopisu – czy to wskazywany w piśmiennictwie klasztor kanoników regularnych na Kazimierzu, czy też Anna Cylejska – chciałby trójjęzyczny psalterz sprzedać lub oddać, a Władysław nabyć. Drugi domysł bierze pod uwagę pośrednictwo Anny oraz Barbary i uwzględnia związku Jana z węgierską królową. W tej wersji wydarzeń trójjęzyczny *Psalterz*, jak się sądzi pierwotnie przygotowywany dla Jadwigi (czego świadectwem byłby, jak wiadomo, herb andegaweński, umieszczony na k. 53v przy Ps 33¹⁰⁴), a potem adaptowany dla Anny Cylejskiej¹⁰⁵ (tu analogicznie uwagę zwraca wytarta tarcza herbowa na k. 5r przy Ps 3¹⁰⁶), zostałyby przekazany przez nią swej kuzynce Barbarze np. jako upominek. Barbara

⁹⁹ W. Podlacha, *Minjatury Psalterza Florjańskiego*, s. 68 n.

¹⁰⁰ Tamże, s. 69.

¹⁰¹ M. Gębarowicz, *Psalterz floriański*, s. 191.

¹⁰² M. Kuźmicki, *Tajemnice*, s. 69–73; zob. też tenże, *Czynnik pamięciowy w powstawaniu tekstu średniowiecznego*, „Polonica”, 35, 2015, s. 127: „można znaleźć przykłady ścisłej odpowiedniości wersji łacińskiej z »Psalterza floriańskiego« z wersją polską oraz przykłady odwrotne, wskazujące na inne źródło tłumaczenia niż łacina wpisana we floriański manuskrypt. Gdyby chcieć wyjaśnić owe nieregularności inną wcześniejszą, domniemaną wersją polską, to nadal pozostanie problem zadziwiającej wyłącznej zgodności pomiędzy wersją polską i łacińską z »Psalterza floriańskiego« w niektórych tylko miejscach”.

¹⁰³ Datowanie śmierci Jana omówione zostało wyżej.

¹⁰⁴ Na pewien związek między treścią Ps 33 a sytuacją Jadwigi zwrócił uwagę M. Gębarowicz, *Psalterz floriański*, s. 181 n.

¹⁰⁵ Tak sądził M. Gębarowicz; tamże, s. 194.

¹⁰⁶ M. Gębarowicz dopatruje się tu herbu Litwy (por. tamże, s. 181), E. Śnieżyńska-Stolot zaś (taż, *Tajemnice dekoracji Psalterza Florjańskiego*, s. 74, 83 n.) herbu Królestwa Węgier. Warto jednak zauważyć, że na tarczy po stronie heraldycznej prawej (tarcza położona ukośnie, widać piórkiem zrobiony zarys jej prawej górnej strony) zachował się ślad pasa czerwieni. Trudno wykluczyć, że mógł być to herb hrabiów Celje, którego używały też Anna i Barbara. Dwie, czasem więcej, białe belki na czerwonym tle występują na zachowanych, bardzo licznych podobiznach herbu hrabiów Celje z XV w., również w Polsce; zob. T. Giergiel, J. Ptak, *Fryz heraldyczny odkryty w katedrze sandomierskiej*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 10 (21), 2011, s. 3–38; ciż, *Heraldyczna interpretacja genezy i funkcji malowideł bizantyńsko-ruskich w prezbiterium kolegiaty sandomierskiej*, „Studia i Materiały Lubelskie”, 19, 2016, s. 90–116; T. Giergiel, *Herb cylejski. Podstawa rozpoznania czasu fundacji malowideł bizantyńsko-ruskich oraz polski materiał porównawczy*, „Zeszyty Sandomierskie. Biuletyn Towarzystwa Naukowego Sandomierskiego”, 2013, nr 35, s. 5–9. Oczywiście czerwone tło oznaczać może wiele rozmaitych herbów, ale na hrabiów Celje naprowadzać zdaje się też klejnot, jeżeli wolno doszukiwać się w nim podobieństwa do strusich piór; por. egzemplarz *Kroniki soboru w Konstancji* Ulricha von Richenthala w Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, St. Georgen 63, k. 54r, <<https://digital.blb-karlsruhe.de/urn/nbn:de:bsz:31-37921>> [dostęp: 3.03.2020]. Również inne egzemplarze zawierają analogiczne, choć niejednolite przedstawienia klejnotu (np. Praga, Národní knihovna České republiky, XVI.A.17. k. 35r, <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIP-DIG-NKCR_XVI_A_17_449EM91-cs> [dostęp: 3.03.2020]), podobnie jak wydanie inkunabułowe z 1483 r. (zob. T. Giergiel, J. Ptak, *Heraldyczna interpretacja*, s. 105, fot. 5). Odwrotna względem najczęściej spotykanej kolejność pól w tarczy herbowej na k. 5r *Psalterza* nie jest mocnym kontrargumentem – taką właśnie kolejność znajdujemy na pieczęci Barbary Cylejskiej z 1425 r. (zob. O. Posse, *Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806*, t. 2, Dresden 1910, tab. 18, il. 7), przykładów niestabilności można zresztą podać więcej, również w Polsce (zob. np. T. Giergiel, J. Ptak,

zaś, znana ze swej dezynwoltury w kwestiach religijnych, obdarowała by książką zaufanego doradcę. *Psalterz floriański* nie jest, jak wiadomo, obiektem o najwyższym poziomie wykonania, w związku z czym trudno uznać go bez zastrzeżeń za dar „królewski”. Obydwa scenariusze budzą różnej natury wątpliwości, których rozwiać nie sposób. Obydwa nie odpowiadają też na inne zasadnicze pytanie – po co budzińskiemu patrycjuszowi psalterz po polsku? Takich hipotetycznych dróg możemy szkicować zresztą więcej, np. włączając w nie kilkakrotnie bywającego w Polsce Hermana II Cylejskiego, ojca Barbary – na obecnym etapie badań uważam przesądzanie tego problemu za przedwczesne¹⁰⁷.

Sądzę natomiast, że uzasadnione zapiską Jana zerknięcie w stronę Węgier XIV i XV w. wzbogacić może materiał porównawczy zwłaszcza dla historyków sztuki. Zasadnicza zgodność w interpretacjach od Władysława Podlacha po Barbarę Miodońską i Ewę Śnieżyńską-Stolot nie jest sama w sobie czymś złym, ale środkowoeuropejski materiał porównawczy ograniczał się zwykle do zakłętego kręgu rękopisów powstałych na terenie Polski, Śląska i Czech, oczywiście z kreśleniem włoskich, francuskich i innych wpływów oraz analogii¹⁰⁸. Istotnym *novum* jest propozycja B. Miodońskiej, że dekoracje części drugiej *Psalterza* wykonał tzw. Mistrz Biblii Hutterów (aktywny między 1415 a 1433 r.)¹⁰⁹. Musiałby więc *Psalterz*, przyjmując ten zakres chronologiczny i identyfikację warsztatu, między połową drugiej i czwartą dekadą XV w. znajdować się w Krakowie, podczas gdy Siebenlinder umarł w końcu czwartej dekady. Nie jest to oczywiście wykluczone, ale może warto przyjrzeć się kolejnym fazom zdobień jeszcze raz, w szerszym kontekście porównawczym. Jak pisał już bowiem W. Podlacha: „miniatury psalterza floriańskiego przynależą pod względem topograficznym do obszaru, na którym krzyżowały się wpływy niemiecko-czeskie z włoskimi i francuskimi. Mogły one powstać np. na Śląsku, ale nie jest bynajmniej wykluczona możliwość powstania ich w Polsce”¹¹⁰. Do powyższych substratów dodał też W. Podlacha tradycję romańską¹¹¹. W obliczu tak zarysowanego pola wpływów powstaje oczywiście pytanie: dlaczego przynajmniej część zdobień nie miałyby powstać na Węgrzech?¹¹² Badacze

Heraldyczna interpretacja, s. 105, fot. 6; ciż, *Fryz heraldyczny*, s. 24, il. 11). Co więcej, umieszczenie tego herbu obok Ps 3 (np. „quid multiplicati sunt, qui tribulant me? Multi insurgunt adversum me” etc.) treściowo pasuje do obu królowych, Anny i Barbary, mających odpowiednio w Polsce i na Węgrzech wpływowe grono nieprzyjaciół (por. przyp. 104). Zdjęcia wielowidmowe k. 5r, niestety obciętej przez introligatora, mogłyby pomóc rozwiązać problem widniejącej tam tarczy i klejnotu lub identyfikację zawęzić. Wciąż pozostanie jednak pytanie, dlaczego pozostawiono herb andegawęński na k. 53v, a usunięto ten na k. 5r.

¹⁰⁷ Aby wywodu nadmiernie nie komplikować, cały powyższy artykuł pisany jest z milczącym założeniem, że kodeks nasz rzeczywiście powstawał w Krakowie, ewentualnie na Śląsku. Dopiero z Krakowa nabyć miałby rękopis Jan z Lipan. Założenie to jednak, przyjęte za narosłą wokół *Psalterza* literaturą, oparte jest nie na dowodach przedstawionych przez badaczy, a na domysłach – i jako takie powinno być traktowane tylko roboczo. Trójjęzyczny psalterz (obiekt, nie treść) mógł zostać zestawiony nie w Krakowie – choć z Polski zapewne sprowadzić musiano przekład – lecz gdzie indziej.

¹⁰⁸ Zob. E. Śnieżyńska-Stolot, *Tajemnice dekoracji Psalterza Floriańskiego*, s. 9–12, 79–89. Tam też omówienie wcześniejszych badań. Rękopisy węgierskie w porównaniach występują wyjątkowo. Ta sama autorka (tamże, s. 86) zwraca np. uwagę na podobieństwo floratury, kwiatonów, złotych kropli i „kolorytu” w *Liber Collectaneus* premonstratensów z przełomu XIV i XV w., ale sądzi – za piśmiennictwem – że brewiarz ten powstał w Krakowie; Budapeszt, ELTE Egyetemi Könyvtár, Cod. 36; <<http://images.konyvtar.elte.hu/ECodLat36/image1.html>> [dostęp: 10.05.2020]. Nowszą literaturę uznaje jednak kodeks za produkt klasztornej skrypcy na Węgrzech; zob. *Catalogus codicum latinorum mediae aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis*, oprac. P. Tóth, Budapest 2008, <<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/32258>> [dostęp: 10.05.2020]; *Kép és kereszténység. Image and Christianity, Visual Media in the Middle Ages*, red. P. Bokody, Pannonhalma 2014, s. 284, poz. 41 z podobizną.

¹⁰⁹ Najnowsze ujęcia i odnośniki do starszych opracowań autorki zob. B. Miodońska, *Małopolskie malarstwo książkowe: 1320–1540*, Warszawa 1993, s. 126–129; też, *Małopolskie malarstwo książkowe*, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, t. 1: *Synteza*, red. A.S. Labuda, K. Secomska, Warszawa 2004, s. 427.

¹¹⁰ W. Podlacha, *Minjatury Psalterza floriańskiego*, [nadb. Lwów 1927], s. 44. Z kolei E. Śnieżyńska-Stolot (tamże, *Tajemnice dekoracji Psalterza Floriańskiego*, s. 86) wskazuje na Kraków jako na miejsce, „gdzie krzyżowały się wpływy włoskie, austriackie, węgierskie i czeskie”.

¹¹¹ Jakoby miejscową, co podkreślała niegdyś B. Miodońska, *Związki polsko-czeskie w dziedzinie iluminatorstwa na przełomie XIV i XV w.*, „Pamiętnik Literacki”, 51, 1960, nr 3, s. 189, przyp. 108. Nie bardzo wiadomo, jakież to konkretnie lokalny romański *comparans* moglibyśmy wskazać.

¹¹² Wprost odniosła się do tego pytania chyba tylko E. Śnieżyńska-Stolot (tamże, *Tajemnice dekoracji Psalterza Floriańskiego*, s. 83), której zdaniem na powstanie iluminacji poza Węgrami wskazują „odwrócenie porządku heraldycznego w herbie

zajmujący się iluminowanymi kodeksami pochodzącymi z tych terenów podkreślają, że skonstruowanie „węgierskiego” zespołu cech iluminatorskich – szeroko rozumianego – nie powiodło się. Przekonują, że tamtejsze zdobnictwo ksiąg jest głównie mieszaniną wpływów – tych właśnie wskazanych już przez W. Podlachę cech stylu, charakterystycznych dla ościennych Czech i Austrii, ale także Italii i Francji (ze względu na kontakty polityczne, społeczne i religijne)¹¹³. Analogiczne problemy dotyczą oczywiście również tekstu (nie treści, a formy) *Psalterza* względem cech paleograficznych tekstu gotyckiej na Węgrzech¹¹⁴. Wszak A. Birkenmajer, analizując pismo kodeksu – i biorąc na chwilę w nawias „względy językowe i inne” – stwierdził, że „nicby, ze strony paleografa, nie stało na przeszkodzie, gdyby ktoś chciał odnieść spisanie *Psalterza Florjańskiego* np. do jakiego *scriptorium* niemieckiego czy czeskiego”¹¹⁵.

Na koniec przypomnijmy, że w 1902 r. Aleksander Brückner wyznał: „nad *Psalterzem floriańskim* nie myślimy się dłużej zastanawiać; prace prof. Nehringa tak go wszechstronnie objaśniły, że nie mamy co dodawać”¹¹⁶, po ćwierćwieczu zaś, w 1928 r. stwierdził w recenzji z pracy L. Bernackiego, że „dzieje najcenniejszego zabytku dawnego weszły w nową, ostateczną fazę”¹¹⁷. Takich właśnie zbyt pospiesznych diagnoz w historii badań nad *Psalterzem* było aż nadto. Obecnie stroni się od nich¹¹⁸. Na szczęście, bo *Psalterz floriański* kryje jeszcze wiele problemów badawczych, z których kilku rozwiązanie zdaje się być w zasięgu ręki. Są to jednak zagadnienia na osobny artykuł.

The *Saint Florian Psalter*'s owner in the first half of the fifteenth century

Summary: The trilingual – Latin, Polish, and German – *Saint Florian Psalter* (Warsaw, BN 8002 III) is one of the most important medieval manuscripts in Poland. Also known as *Psalterium trilingue*, it contains the oldest Polish translation of the Book of Psalms. The place of production of this manuscript, which was discovered only in 1827 at Sankt-Florian in Upper Austria, the book's patron and prospective recipient as well as its provenance until 1557, all remain unknown. An important clue to the early history of the manuscript is provided by the partly erased 15th-century owner's note on f. Iv, which has remained obscure thus far. After a concise outline of the relationship between the origin and provenance of the manuscript, the author proposes the reading and interpretation of the owner's note, also pointing to another codex (Vienna, ÖNB, Cod. 1352) with an identical note. The identification of the owner is straightforward – it was Hans Siebenlinder (*Johannes de Septemtiliis*), an eminent patrician of Buda, member of the financial and administrative elite of the Kingdom of Hungary, especially within the circles of Queen Barbara of Cilli. After a brief outline of Siebenlinder's life, who died ca 1438/1440,

węgierskich Andegawenów na karcie 50v oraz wprowadzenie jako klejnotu tego herbu na karcie 53v, Orła polskiego w koronie, ale z podkową w dziobie, na wzór Strusia, który stanowi klejnot omawianego herbu”. Nie są to mocne argumenty. Nawet na pieczęciach samego Karola Roberta i Ludwika Andegaweńskiego zdarza się ten herb odwrócony względem „zwykłego porządku”. Sprawa zaś uznania przez niektórych badaczy andegaweńskiego strusia w *Psalterzu* za orła ma swoją szacowną historię (bo tak już J.S. Bandtkie, *Wiadomość o najstarszym*, s. 4, 27), ale jest to błąd. Bardzo podobny do przedstawienia w *Psalterzu* właściwy dla tego herbu struś widoczny jest też w zdobieniach rękopiśmiennych i plastyce powstałych na Węgrzech i gdzie indziej. Niektóre przykłady – jest ich więcej – podaje zresztą wcześniej ta sama E. Śnieżyńska-Stolot, *Andegaweńskie dary zlotnicze z herbami polskimi w Kaplicy Węgierskiej w Akwizgranie*, „Folia Historiae Artium”, 11, 1975, s. 21–36.

¹¹³ A. Boreczky, *Book Culture in Medieval Hungary*, w: *The Art of Medieval Hungary*, red. X. Barral i Altet, P. Lövei, V. Lucherini, I. Takács, Roma 2018, s. 284, 298 n.

¹¹⁴ E. Madas, *Internationalismus und Regionalität der Schriftkultur des ungarischen Spätmittelalters vom 15. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts*, w: *Régionalisme et internationalisme. Problèmes de paléographie et de codicologie du Moyen Âge: actes du XVe colloque du Comité International de Paléographie Latine (Vienne, 13–17 septembre 2005)*, red. O. Kresten, F. Lackner, Wien 2008, s. 167 n.

¹¹⁵ A. Birkenmajer, *Psalterz Florjański jako zabytek kaligrafii*, s. 59.

¹¹⁶ A. Brückner, *Psalterze polskie do połowy XVI wieku*, Rozprawy Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie, t. 34, Kraków 1902, s. 2.

¹¹⁷ Zob. „Pamiętnik Literacki”, 25, 1928, s. 158.

¹¹⁸ M. Mejor, *Psalterz floriański – wciąż nieodkryty*, *Przeegl. Hum.*, 55, 2001, nr 1 (424), s. 85–95.

his documented and conjectural ties with the Kingdom of Poland are presented, e.g. his son, Ladislaus being the first student from Buda at the University of Cracow. A separate treatment is given to the contents of the Vienna codex – to what extent does it reflect the likely interests of Siebenlinder as a wealthy and literate patrician. The last part of the article tries to assess the potential importance of the identification the *Saint Florian Psalter's* owner. More a set of questions and research hypotheses than firm answers, the article's conclusion is an invitation to rethink the milieu in which the Psalter could have been produced, in several phases in the late 14th and/or the early 15th century.

Der Besitzer des Florianer Psalters in der ersten Hälfte des 15. Jh.

Zusammenfassung: Der dreisprachige Florianer Psalter (Warschau, Nationale Bibliothek [BN], 8002 III), lateinisch, polnisch und deutsch, ist eine der wichtigsten mittelalterlichen Handschriften Polens. Bekannt auch als *Psalterium trilingue*, beinhaltet er vor allem die älteste erhaltene Übertragung ins Polnische des „Buches der Psalmen“. Der Kodex wurde erst 1827 in Sankt-Florian in Oberösterreich wiederentdeckt, doch sind sein Entstehungsort, Auftraggeber und geplanter Abnehmer, sowie seine Provenienz bis 1557, bis heute unbekannt. Einen Schlüssel zur Antwort auf die Frage um die frühe Geschichte der Handschrift liefert eine Notiz auf f. Iv, aus dem 15. Jh., die vom Besitzer berichtet und bisher ungeklärt blieb. Nach einer kurzen Skizze zu Verbindungen zwischen Genese und Provenienz des Kodexes präsentiert der Artikel einen Vorschlag zu Entzifferung und Auslegung der besagten Inhabernotiz. Nachfolgend wird auf eine weitere Handschrift hingewiesen (Wien, Österreichische Nationalbibliothek [ÖNB], Cod. 1352), die eine identische Notiz trägt. Die darauf wiederum folgende Identifizierung des Besitzers beider Kodexe ist nicht länger schwierig. Es handelt sich vermutlich um Hans Siebenlinder (Johannes von Siebenlinden), gestorben 1438/1440, ein Patrizier von Ofen (ung. Buda) und Vertreter der Finanz- und Verwaltungselite des Königreichs Ungarn, hauptsächlich aus dem Umfeld der Königin Barbara von Cilli. Nach einem kurzen Lebenslauf Siebenlinders wird im Artikel auf seine nachgewiesenen und hypothetischen Beziehungen mit dem Königreich Polen hingedeutet, u.a. war sein Sohn Ladislaus seit 1415 der erste Student aus Ofen an der Krakauer Universität. Gesondert wird auf den Inhalt der Wiener Handschrift eingegangen, sowie darauf, wie sich darin die Interessen des Ofener Patriziers widerspiegeln. Im letzten Teil der Abhandlung wird eine erste Aussage zur Bedeutung der Identifizierung des Hans Siebenlinder als Besitzer des Florianer Psalters gemacht. Katalog von Fragen und Forschungshypothesen eher als von endgültigen Antworten, lädt die Schlusspartie des Artikels zu einer neuen Betrachtung der Kreise, in denen der Florianer Psalter in mehreren Phasen Ende des 14. und im 15. Jh. entstanden war.

Nota o autorze: Miłosz Sosnowski, ur. 1980, absolwent Wydziału Historii UAM (2005), tam obronił również doktorat (2010) o najdawniejszych żywotach św. Wojciecha. Pobyty stypendialne w Groningen (Erasmus), Notre Dame, IN (Polish-American Fellowship) oraz na Uniwersytecie Warszawskim (Narodowe Centrum Nauki, staż FUGA). Zainteresowania badawcze: hagiografia, kodykologia, paleografia i edytorstwo. Autor nowej edycji *Pasji z Tegernsee* i *Relacji Wiperta*, pracuje nad nowym wydaniem krytycznym dzieł zebranych Brunona z Kwerfurtu.

Author: Miłosz Sosnowski, b. 1980, MA in history (2005) and PhD (2010, thesis on the oldest hagiography of St Adalbert of Prague) at the Adam Mickiewicz University in Poznań. Scholarships in Groningen (Erasmus), Notre Dame, IN (Garstka Polish-American Fellowship), University of Warsaw (National Science Centre “FUGA”). Research interests: hagiography, codicology, palaeography, editorial studies. Published a new edition of the *Passio s. Adalberti martiris* and *Historia de predicatione episcopi Brunonis*; currently working on a new critical edition of St Bruno of Querfurt's collected works.

Zakład Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii

Wydział Historii

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7

61-614 Poznań

e-mail: milosz.sosnowski@amu.edu.pl

Bibliografia

Źródła drukowane

- Budapest történetének okleveles emlékei / Monumenta diplomatica civitatis Budapest*, t. 3, oprac. L.B. Kumorowitz, Budapest 1987
- Codex diplomaticus Hungariae*, t. 10, cz. 6, oprac. G. Fejér, Budae 1844
- Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, t. 1, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, współpr. R. Grzesik, Kraków 2004
- Psalterz Florjański łacińsko-polsko-niemiecki: rękopis Biblioteki Narodowej w Warszawie*, oprac. R. Gansiniec, W. Taszycki, S. Kubica, red. L. Bernacki, Lwów 1939
- Végh A., *Buda város középkori helyrajza*, t. 1–2, Monumenta Historica Budapestina, t. 15–16, Budapest 2006–2008

Opracowania

- Bernacki L., *Geneza i historia Psalterza florjańskiego*, Lwów 1927 [nadb. z: „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1, 1927]
- Boreczky A., *Book Culture in Medieval Hungary*, w: *The Art of Medieval Hungary*, red. X. Barral i Altet, P. Lővei, V. Lucherini, I. Takács, Roma 2018, s. 283–303
- Brückner A., *Psalterze polskie do połowy XVI wieku*, Rozprawy Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie, t. 34, Kraków 1902
- Cybulski M., *Badania językoznawcze nad Psalterzem floriańskim – przeszłość i perspektywy*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 42, 2011, s. 38–56
- Draskóczy I., *Commercial Contacts of Buda along the Danube and Beyond*, w: *Medieval Buda in Context*, red. B. Nagy, M. Rady, K. Szende, A. Vadas, Leiden–Boston 2016, s. 278–299
- Dvořáková D., *The Economic Background to and the Financial Politics of Queen Barbara of Cilli in Hungary (1406–1438)*, w: *Money and Finance in Central Europe During the Later Middle Ages*, red. R. Zaoral, Basingstoke–New York 2016, s. 110–128
- Gębarowicz M., *Psalterz floriański i jego geneza*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965
- Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*, oprac. J. Kaliszuk, S. Szyller, Warszawa 2012
- Janowska B., *Psalterz floriański*, w: *Wawel 1000–2000: wystawa jubileuszowa. Katalog*, t. 1: *Kultura artystyczna dworu królewskiego i katedry, Zamek Królewski na Wawelu, maj – lipiec 2000. Katedra krakowska – biskupia, królewska, narodowa, Muzeum Katedralne na Wawelu, maj – wrzesień 2000*, red. M. Piwocka, D. Nowacki, Kraków 2000, s. 48 n.
- Kelényi B., *Akademia Krakowska i jej węgierscy studenci*, w: *Na wspólnej drodze. Kraków i Budapeszt w średniowieczu. Katalog wystawy. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Muzeum Historyczne Budapesztu: Kraków 2017*, red. G. Lichończak-Nurek, Kraków–Budapeszt 2017, s. 147–151
- Kubinyi A., *A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetéseinek tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig*, „Levéltári Közlemények”, 42, 1971, s. 203–268 [przedruk w: tenże, *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*, t. 2, red. I. Kenyeres, P. Kis, C. Sasfi, Budapest 2009, s. 457–512]
- Kubinyi A., *Die Nürnberger Haller in Ofen. Ein Beitrag zur Geschichte des Südosthandels im Spätmittelalter*, „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg”, 52, 1963/1964, s. 80–128
- Kuźmicki M., *Czynnik pamięciowy w powstawaniu tekstu średniowiecznego*, „Polonica”, 35, 2015, s. 115–129
- Kuźmicki M., *Tajemnice staropolskiego manuskryptu BN Ms. III 8002. Małe litery inicjalne*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 42, 2011, s. 57–86
- Madas E., *Die in der Österreichischen Nationalbibliothek erhaltenen Handschriften des ehemaligen Augustiner-Chorherrenstiftes St. Dorothea in Wien*, „Codices Manuscripti”, 8, 1982, s. 81–110
- Madas E., *Internationalismus und Regionalität der Schriftkultur des ungarischen Spätmittelalters vom 15. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts*, w: *Régionalisme et internationalisme. Problèmes de paléographie et de codicologie du Moyen Âge: actes du XVe colloque du Comité International de Paléographie Latine (Vienne, 13–17 septembre 2005)*, red. O. Kresten, F. Lackner, Wien 2008, s. 167–176
- Mályusz E., *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437*, Budapest 1990
- Mejor M., *Psalterz floriański – wciąż nieodkryty*, *Przeegl. Hum.*, 55, 2001, nr 1 (424), s. 85–95
- Miodońska B., *Psalterium trilingue zwane Psalterzem Floriańskim*, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, t. 2: *Katalog zabytków*, red. A.S. Labuda, K. Secomska, Warszawa 2004, s. 345–347

- Nehring W., *Iter Florianense. O Psalterzu Floryańskim łacińsko-polsko-niemieckim w szczególności o polskim jego dziale*, Poznań 1871
- Nikolicza E., *Pośrednictwo Wrocławia i Zgorzelca w przekazywaniu prawa magdeburskiego do Budy*, Sobótka, 69, 2014, nr 1, s. 23–33
- Rábik V., *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej)*, Bratislava 2006
- Simader F., *Bücher aus der mittelalterlichen Universität Wien und ihrem Umfeld*, Wien 2007 <<https://webarchiv.onb.ac.at/web/20150803112715/http://www.onb.ac.at/sammlungen/hschrift/kataloge/universitaet/Register.htm>> [16.03.2020]
- Szende K., *Kraków i Buda w sieci kontaktów handlowych średniowiecznej Europy*, w: *Na wspólnej drodze. Kraków i Budapeszt w średniowieczu. Katalog wystawy. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Muzeum Historyczne Budapesztu. Kraków 2017*, red. G. Lichończak-Nurek, Kraków–Budapeszt 2017, s. 23–29
- Śnieżyńska-Stolot E., *Tajemnice dekoracji Psalterza Floriańskiego. Z dziejów średniowiecznej koncepcji uniwersum*, Warszawa 1992